

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

Tegev ja vastutav toimetaja J. V. VESKI

TOIMKOND:

J. Aavik, A. R. Cederberg, M. J. Eisen,
A. Jürgenstein, J. Köpp, O. Loorits, J. Luiga,
J. Mark, J. Mägiste, A. Saareste

SISU:

- Arno Raag: Jakob Pärna elu ja töö. (Pooleli.)
M. J. Eisen: Kirja-Matti.
C. H. Niggol: Minu mälestused varemast ajast (alates 1851. a.).
Juh. Libe: Keeleuenduse äärmised kadakasakslused.
A. Roose: Kirjanduslik ülevaade.
H. Schmidt: Killud ja dokumendid.
Lisaks: Koidula kirjad omakseile, 6. poogen.

Eesti Kirjanduse Seltsi

kirjastusel ilmunud ja müügil olevate raamatute nimestik.

Peale juunikuu nimestikku ilmunud uudisteosed:

Walter Scott — Ivanhoe.

Romaan. Tõlkinud A. Hansen. 9 pildiga. 512 lhk. Hind 375 m., kalingorköites 535 m.

A. Kruusberg — Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi algpäevilt.

Kultuurlooliste materjalide kogu. 2 pildiga. 64 lhk. Hind 65 m., kalingorköites 225.

A. Eesti autorid.

- Kristian Jaak Peterson: **Laulud, päevaraamat ja kirjad.** 194 lhk. Hind 150 m., kalingorköites 310 mk.
- Suve Jaan: **Luige Laos.** III trükk. 68 lhk. Hind 40 m., kalingorköites 200 m.
- J. V. Jannsen: **Kolm juttu** (Maatargad, Uus variser, Voldemar ja Jüri). 82 lhk. Hind 50 m., kalingorköites 210 m.
- Fr. R. Kreutzwald: **Paar sammukest rändamise teed.** III trükk. 52 lhk. Hind 35 m., kalingorköites 195 m.
- " " **Reinuvader-rebane.** VI trükk. 9 pildiga. 128 lhk. Hind 85 m., kalingorköites 245 m.
- " " **Kilplased.** IV trükk. 128 lhk. Hind 90 m., kalingorköites 250 m.
- " " **Viru lauliku laulud.** Gustav Suitsi eessõna ja autori pildiga. 152 lhk. Hind 200 m., kalingorköites 360 m.
- Lydia Koidula: **Ojamõlder ja tema minija.** III trükk. 64 lhk. Hind 40 m., kalingorköites 200 m.
- " " **Kaks juttu** (Ainuke, Enne ukse lukutamist). II tr. 112 lhk. Hind 85 m., kalingorköites 245 m.
- " " **Säärane mulk ehk sada vakka tangusoola.** III tr. 64 lhk. Hind 50 m., kalingorköites 210 m.
- " " **Kogutud luuletused.** Gustav Suitsi eessõna ja autori pildiga. 226 lhk. Hind 275 m., kalingorköites 435 m.
- Jakob Pärn: **Oma tuba, oma luba.** III trükk. 64 lhk. Hind 50 m., kalingorköites 210 m.
- " " **Must kuub.** III trükk. 160 lhk. Hind 120 m., kalingorköites 280 m.
- Joh. Kunder: **Kroonu onu.** Nali kahes vaatuses. III trükk. 56 lhk. Hind 40 m., kalingorköites 200 m.
- " " **Eesti muinasjutud.** II trükk. 144 lhk. Hind 120 m., kalingorköites 280 m.
-

Eesti Kirjanduse Seltsi büroo ja raamatuladu
asub Tartus, Riia tänav 34. Telefon 6-01. Avatud 8ripäeviti k. 9—15.

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE *SELTSI KUUKIRI

1926

XX AASTAKÄIK

№ 9

Jakob Pärna elu ja töö.

III, 2.

Ilukirjanduslikku tegevust algab J. Pärn lastejuttude loomisega. Tema kui pedagoog tunneb kasvatuse tähtsust isiku kujunemises ja püüab siis last, ühiskondliku elu algrakku, arendada täieliseks oma aja elu ülesannete suhtes. Pärn, kes ise võrsunud talutare suitsunud seinte vahelt, tunneb põhjalikult puudulikku ja vildakut kasvatusviisi, mida leidis noil ajal eestlaste keskel veel rohkesti. Üldiselt oli rahvas vaimliselt kängus, ja enesest mõistetav, et siis ka laste kasvatus ei olnud ideaalne. Pärn püüab siin abiks olla. Ta annab oma õpetlikkude kõnede ja kirjatööde läbi rahvale juhatust, teisest küljest tuleb ta aga oma juttudega ise laste juurde neid õpetama ja lõbustama.

Pärna esimene ilukirjanduslik toode „Juttud armsa lastele“, 1870. a., sisaldab rea lühikesi lookesi, milles antakse mitmesugust kombelist juhatust. Kirjanduslikult ei ütle need palakesed peaaegu mitte midagi.¹⁾

Hoopis literaarsem ja fantaasiaküllasem on Pärna järgmine raamat „Muistena juttud noore rahvale“, 1871. a. Tendents pole siin nii silmatorkav kui eelmises kogus, vaid on ümbritsetud võrdlemisi sügavama muinasjutu-luulega. Kaunis osavat õppelause ja luule sünteesi esitavad pikemad jutukesed „Virk Mart“ ja „Viru vanema tütar Salme“. Esimeses jutustatakse vaeslapse Mardi elukäiku, kelle imelik muna õnneteele juhatab ja kes viimaks saab kuningaks. Teises kirjutatakse Viru vanema tütre Salme saatust. Põhjakotkas röövib Salme vanema kodunt ja kannab Kungla kuninga lossi, kus Kungla prints kavatseb

1) Et mainitud teost enam kuskilt saada pole ja isegi arhiivraamatukogus ei leidu, siis ei ole mul võimalik teda üksikasjalisele vaatlemisele võtta.

temaga abielluda. Salme ei taha aga sellest teada ega anna siiski järele, kui ta vangitorni heidetakse. Viru vanema tütre kadumisest saavad kuulda sepp Ilmarine ja kütt Vibuanne. Nad tõttavad neidu otsima. Pika ja vaevarikka teekonna järel läheb neil korda kelleltki Kalevipoja varanduse valvajalt eidelt teada saada Salme asukohta. Vanaeide ustavad käsklased, kaks musta lindu, kannavad otsijad Kunglasse. Palju on meestel siin tööd ja vaeva, enne kui õnnestub hallvanamehe kaasabil Salmega põgeneda. Viru vanem on murega halliks läinud ja ei tunnegi esiotsa tüdrit, kes vaheajal on sirgunud imekenaks neiuks. Ilmarisest ja Salmest saab õnnelik paar, kes peale vanema surma Virus valitseb.

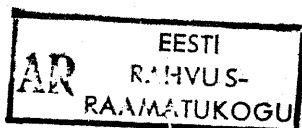
„Muistena juttudes“ liigub Pärn osalt samuti kombe-
liste ideede raamides. Nii hoiatab ta lapsi varguse, loo-
made piinamise ja muude pahede eest. Jutus „Nõia pool-
kopikat“ juhib ta lugejate tähelepanu tulunduslikule kitsi-
kusele ja näitab, et mitmedki puudused ja õnnetused
olenevad hooletusest ja lohakusest, kuid mitte nõidusest,
nagu arvavad paljud.

Teatavasti valitses endisel ajal rahva keskel ebausku,
nagu tooks üks või teine maast leitud asi, näit. vana raha,
õnnetust majasse. Nõnda ei julgenud mõnigi säärast
leidu omandada. Sellele eelarvamisele astub Pärn südilt
vastu ja näitab samas loos, kuidas leitud poolkopikat
toob õnnetuse asemel aina õnne. Osavalt on Pärn siia
peitnud osalise üleskutse ainelise vanavara korjamisele.

Veel ühes suhtes väärivad „Muistena juttud“ tähele-
panu, ja nimelt: Pärn esitab siin oma kirjandusliku loo-
mingu ideestiku selgroo eo, toob päevakorrale „oma toa
ja loa“ küsimuse üldisimal kujul. „Viru vanema tütres
Salmes“ lausub ta: „Ilmarine ja Salme peavad aga tänagi
nõu, kuidas nad Eesti mulda jälle Eesti meeste omandu-
seks võiksid saada, ja kui ma mitte ei eksi, siis jagavad
nad tänagi raha välja, kellega Eestlased Sakste maakorda
pealt võiksid ära osta, et oma pinda nende peale kantud
mulla alt jälle kätte saada.“ Eks ole see majandusliku
Kalevi kojutuleku ennustus!

Pärna kolmas lasteraamat, „Lühikesed juttud
armsa lastele“, 1873. a., sisaldab tosina jutukesi,
milles autor jälle annab eeskujusid. Hingetooruse vastu
võitlemise lookeste kõrval, mida Pärn siingi esitab, püstitab
ta veel teisi ideaale.

„Õiglasest Augustis“ näitab ta, kuidas võõra omanduse
pühakspidamine elus aitab edasi saada. Kuid õiglusest

434 Ar 926 P
Eesti

ükski on veel vähe, et õitsvale järjele jõuda. Selleks on tarvis ka hoolsat tööd. Pärn jutustab siin kaks diameetraalset lugu, milles näitab, kuidas pisemgi töö, nagu korvipunumine, võib aidata vaesel jõukustuda, kuna laiskus ning tööpõlgus paiskab rikkagi inimese hääbumiskuristikku.

Kirjanduslikult on need lookesed väheütlevad. Nimetamist väärrib vahest muinasjutuline vestlus „Vaene Anna“. Vanemateta tütarlaps Anna, kes rändab talust talu sööma-
korrale, tunneb ääretut viletsust. Ta kutsutakse ühe maaaluse vaimu lossi, kus ta lossi valitsejannat kolm aastat peab teenima. Anna täidab ülesande nurisemata, olgugi et töö raske ja kiusatusi palju. Palgaks saab ta nisukotikese, klaasist rattakese ning kepikese. Neil asjul on imevõim. Igast nisukotikese terast tõusevad õitsvad viljapõllud, klaasikesega saab näha inimese mõtteid ja kepikese abil tõelistada soove. Nende imevahendite abil muretseb Anna põhjamaa kuningale, kelle sõjavägi näljas, arutult palju vilja. Ta saab hiljemini sama valitseja prouaks, kuid jääb ikka lahkeks inimeseks ja teeb eesti rahvale palju head. Opetavat juhtlauset: ära unusta sugurahvast, kui sinu käsi käib hästi, on Pärn meisterlikult sulatanud jutukese luulelisse miljöösse. Sellepärast on see lookene käsitledava raamatu väärtuslikuim pala.

Pärast „Lühikeste juttude“ kirjutamist loobub Pärn tükiks ajaks lastekirjanduse loomisest. Mõni aasta hiljemini pöördub ta aga jälle samale alale ja avaldab 1883. aastal oma neljanda lasteraamatu pealkirja all „24 juttu lastele“.

Siingi kordub osalt eelmistes väljaannetes avaldatud õpilauseid. Uutena rõhutab autor, et karjahoidmine ei alanda inimest. Ta jutustab loo, milles ta vaesest karjapoisist laseb saada hoolsuse ja korralikkuse varal kuulsa arsti. Kaheksakümnendail aastail oli olemas juba kenake kogu eesti soost ametnikke, kuid mõnigi häbenes jutustamast oma lapse-ea päevi ja karjahoidmist. Seda võlts-häbi püüabki Pärn siin hävitada ja näidata, et ükski töö ei alanda inimest.

Käesolevasse kokku on paigutatud mõned tervishoiulised lood, milles käsitletakse tubaka kahju ja hoiatatakse higiniselt külma vee joomise eest. „Tervis on kallim kui kuld!“ hüüab Pärn ja jutustab tuntud loo halvatud jalgadega mõisnikust ja tervest talusulasest.

Peale nende manitseb Pärn lapsi veel ahnuse eest ning näitab ahnitsemise tagajärgi tumedais värvides („Aidamees“, „Suur tükk ajab suu lõhki“). Jutustuses „Võõrasema“

hurjutab ta hoolimata ja kurja ümberkäimist lastega, pildistades elavalt sellise jõhkru kurbi tagajärgi, käesoleval juhul laste uppumist jões.

Samuti kui eelmine teos, ei küüni seegi oma literaarselt väärtuselt „Muistena juttudeni“. 24 loo hulgas on ainult paar palakest, milles avaldub avaram fantaasialend. Seesugustena oleksid mainitavad „Suur tükk ajab suu lõhki“ ja „Munamäe vanadus“. Teised kõik on ainult õpetlikud, kuid mitte kirjanduslikud.

Nagu praegu toodud ridadest selgub, käsitleb Pärn lastejuttudes väga mitmesuguseid ekstsentrilisi aineid ja nähtusi, milles kajastub peaaegu terve laste reaailm. Rohkesti on antud moraalseid eeskujusid ja püstitatud mõnigi ideaal, mille poole juhitakse eesti lapsi maast madalast.

Mis puutub nende jutukeste originaalsusse, siis ei ole see just iga kord eht. Leidub mitugi üldiselt tuntud motiivi ja lookest, nagu: tervis on kallim kui kuld, ära suitseta jne. Samuti leidub neis jutes üldisi muinasjutu-motiive, mida Pärn oma moodi on ümber kujundanud.

III, 3.

Peale kahe esimese lasteraamatu kirjutamist valmib Pärna sulest 1872. aastal jutustus täisealistele pealkirja all „Peretütar ja vaenelaps“. Selles, enam kui poole-saja-leheküljelises novellis käsitleb autor samanimelise muinasjutu teemat, kuid teeb seda avaramalt ja tõelisuse piires.

Viruveres külas, Mangu talus kasvavad koos peretütar Anu ja vaeslaps Mari. Esimest hellitatakse, teine aga peab hommikust õhtuni pererahvast orjama. Olgugi et töö raske ja toit kehv, sirgub Mari nägusaks tütarlapseks, kuna Anu keha aga alalise laisklemise tagajärjel kängu jääb. Mangu talust pisut eemal asub rikas rendi-peremees Mutsu Mats, kelle poeg Kaarel on kihelkonnakooli lõpetanud ja on igas suhtes mõistlik mees. Mari ja Kaarli vahel sobib salajane tutvus. Igal suve pühapäeval on neil heinamaal salajane kohtamine, kus noormees neiule rehkenduses ja teistes õpiaineis seletusi annab. Selle tänuks saadab Mari Kaarlile sünnipäevaks paari kindaid, sukki ja vöö. Ent Kaarel ei võlga kingitust: temagi toob Marile poolsaapad, siidrätiku ja juuksepaela. Kui Mari pühapäeval neis ehetes kirikusse tuleb, tahavad Anu ja perenaine vihast lõhkeda. Koju tulnud, saab Mari sõimu ja peksu

osaliseks, sest ta olevat varastanud perenaise linu, müünud ja ostnud omale ehted. Ta langeb minestusse. Samal hetkel astub Kaarel tuppa — ta tulnud Mangult hobust ostma. Kaarel päästab õnnetu metsaliste käest ja toivutab ta külma veega meelemärkusele.

Ostja saab Mangu Madisega kaubale ja on peagi hobuse omanik. Koju saabunud, saab ta isalt tõelda: miks ta pole Anuga sobitanud kosjakaupa ja toonud hobust hinnata. Kaarli hinges on süttinud armastus Mari vastu ja tigidast Anust ei taha ta teadagi. Alul pihib ta oma südame salajamad soovid emale, kes kobe heidab poja nõusse. Väikese vastupaneku järel on ka isa võidetud. Viimane on koguni sellega nõus, et läheb ja toob Mari Mangult „Mutsule teenijaks tüdrukuku“, nagu ta sealt-rahvale seletab. Mangu vanemad on väga rõõmsad, et vabanesid vaeslapselt, kellele naitumise korral oleks tulnud anda pisut kaasavara. Suur on aga nende imestus, kui kirikus Mari ja Kaarel esimene kord maha kuulutatakse.

Pea leiab Anugi enesele abikaasa — rikka kaupmehe. Nende elu ei ole kuigi õnnelik, olgugi et varast pole esialgu puudust. Anu ei ole õppinud töötama ega oska maja pidada. Suure raiskamise ja teenija kelmuse läbi tuleb majja peagi puudus. Tehakse laenusid, kuid lugu ei parane. Suures rahakitsikuses mürgistab Anu mees Mart äia ja ämma, et nende vara kätte saada. Kuid sellestki ei jätku. Hiljemini tabatakse ta ühelt teiselt kuritöölt ja saadetakse sunnitööle.

Anust saab kerjaja, kes hulgub ilma mööda ja tuleb Mutsulegi, kus Mari teda lahkesti vastu võtab. Olgugi et Mari teda käsib oma juurde elama jääda, ei tee ta seda mitte, — niipalju on säilinud temas veel endist uhkust. Viimaks leitakse ta ühel päeval koduküla surnuaiast külmunult.

Seda avarat, romaanlikku sündmustikku käsitledes on annud Pärn mõnegi elu-juhtlause, nagu: Võtke vaesest kohast naine, aga ostke rikkast talust hobune. Naine on igas asjas maja lukk. Varandus ilma rahuta ei tee kedagi õnnelikuks, jne.

Kuid suurejoonelise sündmustiku peale vaatamata on novell kahvatu ja maitsevaene. Psühholoogilised põhjendused puuduvad peaaegu täiesti, või kus neid on katsutud esitada, seal on nad väga pealiskaudsed. Nii näiteks novelli keerdsõlme lahendamine ja Mutsu Matsi võitmine poja nõusse. Alul näitab autor, et isa ei luba pojalt poole sõnagagi rääkida teenijatüdruku kosimisest. Paari lehe-

külje järel on isa raudne vastupanek juba murtud ja isegi niivõrt, et ta seda hakkab kangesti pooldama, mida enne täiesti eitas. Äärmusest on jõutud äärmusse. Seda põhimõttelist murrangut ja tõekspidamiste diametraalset ümberhinnangut oleks pidanud autor konkreetsemalt põhjendada.

Pealiskaudne tundub ka novelli lõpp — Anu saatuse kujunemine, mis toimub üle öö.

Ainsa hüvena võib mainida hoogsust jutustuses. Selle tähistuseks olgu esitatud siin väike tsitaat: „Mari tundis, et siin tõsidus armastusele kätt oli annud; seepärast langes ta kui närtsiv lilliõiekene Kaarli rinna vastu ning ütles tasaselt: „Jah!“.“ Peale selle puuduvad ka maotud õpetlikud vahelugemised, millega Pärna teised tööd on peaaegu erandita läbi põimitud.

Enam-vähem sama ideestiku raamis liigub järgminegi Pärna novell „Mida inimene külvab, seda tema ka lõikab“, mis ilmus 1873. aastal „Eesti Kirjameeste Seltsi“ aastaraamatus. Autor jutustab siin poiss-vaeslapse elukäiku, mis rajaneb surija ema sõnadel: „Karda Jumalat, austa kuningat, kaitse isamaad, — orja oma leivavane- maid truiste. Austa iga õiglast inimest, aga põgene kurjade eest. Painuta oma kaela tulutoovate seaduste alla, aga ülekohtu ees ära punasta. Võõra vara olgu sulle püha ja ligimese au ka sinu au. Ära ühtegi langenud inimest teota ja naera, vaid mõtle, et sina ka inimene oled.“

Vaeslaps Peeter võtab need sõnad oma südamesse ja algab okkalist eluteed. Ta pannakse kuhugi talusse seakarjaseks, kus ta tigidate inimeste käest saab tihti tõelda ja lüüa. Ühel päeval juhtub ta metsatukas kuulma meeste kõnet, milles selgub, et need rääkijad on röövliid ja kavatsevad öösi Mõtsu mõisas kuritöö korda saata. Peeter ajab sead ruttu koplisse ja lippab Mõtsu mõisa poole. Enne õhtut jõuab ta sihile ja teadustab herrale kurjast kavatsusest. Härra jätab Peetri ööseks oma lossi ja teeb korraldused mõrtsukate tabamiseks. Need ilmuvad ja areteeritakse.

Heateo tasuks saab Peeter Mõtsu härra kasvandikuks, kellele ka haridust antakse. Härra ohvitserist poeg tuleb mõneks päevaks koju käima. Peeter meeldib talle väga, ja et Peeter sõjameheks tahab saada, siis hakkab ta Mõtsu noorhännale kannupoisiks. Peagi tekib Ungaris mäss. Mõned väe-osad saadetakse mässu summutama. Nende hulgas on ka Peeter oma isandaga.

See väesalk asub korterisse ühte mõisa. Öösi, kui kõik sõdurid ja ülemad puhkavad, kuuleb Peeter kahtlasi

kröbinaid, hiilib vaatama ja näeb, et mõisa omanik midagi kõrvale toimetab. Ta äratab kaaslased, kes aitavad asja lähemalt uurida ja konfiskeerivad mässuliste rahasummad, mis olid lossi varjule toodud ja mida taheti nüüd edasi toimetada.

Ühes lahingukeerises ähvardab Peetri isandat surm, kuid Peeter päästab ta kriitilisest olukorrast ja saab sealjuures ise haavata. Ta viiakse äsjamainitud mõisa haigevoodisse. Ühel päeval ilmuvad röövlid, kes tahavad riisuda omaniku peidetud väärtasju. Peeter likvideerib nende kavatsuse. Selle eest saab ta peale sõja Venemaalt vabanenud mõisaomaniku käest rikkaliku tasu. Kui ta on kodumaale siirdunud, tänab teda Mõtsu härra väikese karjamõisa annetamisega poja päästmise eest. Nõnda saab Peetrist rikas mees.

Selle avaramahulise sündmustiku on Pärn joonistanud veel hõredamate joontega kui eelmise jutukese. Psühholoogilisi momente otsime siit asjata. Mingi naiivne fatalism ulatub kogu jutust läbi. Lugemisel tekib tundmus, kui istuksid kuskil nukuteatris, kus nägematu käsi näite-seinte tagant juhib mängu. Ainuke asi, mis tähelepanu köidab, on sündmustiku väline põnevus. Ja oma aja lugejale oligi see peaaegu kõik, mida healt jutult nõuti.

Endisele, õiglust ülihindavale tendentsile truuks jäädes avaldab Pärn veel samal aastal, kui ilmus eelmine novell, uue toote pealkirja all „Räbala Hans ja Serva Aadu ehk Kuidas töö, nõnda palk“. Pärn kõrvutab siin jälle kaks kuju, positiivse ning negatiivse, ja püüab näidata võrdlevalt, kuhu viivad inimese voorused ja ebavoorused.

Madise- ehk sõimunimega Räbala Hans elab oma naise ja lastega väga jõukalt ja ometi ei ole tal pisematki põllulappi ega muud tulusamat teenistust kui räbalatega kauplemine. Tema naabrid, kes palju intensiivsemalt töötavad ja suuremaid varasid omavad, ei suuda oma majanduslikus seisukorras Hansuga kaugeltki võistelda. Selline paradoksaalne olukord viib Serva Andrese poja, kõigiti korraliku ja aruka noormehe, veendumusele, et Räbala Hansu rikkus on omandatud ebaõigel teel. Tema veendumusi aitab kinnitada kuritööde, nagu aidalõhkumiste ja rahavarguste arv, mis ümbruskonnas kohutavalt suur.

Ühel sügisel päeval sammub Serva Aadu Räbala Hansu majast mööda. See on tühi. Hans on läinud kuhugi kaugemale räbalaid korjama ja naine ning lapsed töötavad põllul. Aadu sisemine hääl, see „jumalik ette-

aimamine“ (vt. Pärna religioosseid tõekspidamisi) sunnib teda astuma majja. Ta vaatab ringi, otsib siit ning sealt ja leiab viimaks hulga valemõtteid ning maskeerimisabinõud. Leiust teatab ta Tallinna politseile.

Ühel hommikul, kui Räbala Hansu on koju saabunud ja Aadu selle kohta sõnumi Tallinna saatnud, ilmuvad sõdurid komandöri saatel Servale, kus Aadu nendega seltsib ja kust siis üheskoos Räbala Hansu poole minnakse. Hans ühes perekonnaga areteeritakse. Hiljemini vabastatakse naine ja lapsed, kes süütud, kuna Hans sunnitakse vitsade abil kuritööd üles tunnistama. Ta saadetakse kohtu poolt kümneks aastaks sunnitööle. Serva Aadu, keda nüüd kõik ümbruskond austab ja emad oma lastele eeskujuks seavad, kosib mõistliku tüdruku Reinu Epu ja saab Reinule pärisperemeheks.

Käsiteldav jutustus on Pärna kirjandusliku loomingu nõrgeim osa. Kui eelmistes kõigi puuduste peale vaatamata leidis ükski kirjanduslike väärtuste suunas tähelepanu vääriv omadus, siis otsime seda siit asjata. Isegi väline põnevus ei küüni eelmiste toodete kõrguseni, rääkimata muust.

Äärmiselt puudulik on kompositsioon, kus ühe jutustuse raamesse on suletud kaks, orgaaniliselt teineteisega sidumata lugu — Serva Aadu ja Reinu Epu armastusromaan ja Räbala Hansu vargakarjäär. Ebaõnnestunud kompositsioonist järgneb veel teine saatuslik viga: Aadu õnnelikuks saamise põhjendamatus. Nagu juba jutustuse teisest pealkirjast selgub — „Kuidas töö, nõnda palk“ — on autor tahtnud siin näidata lähemalt seda „töö ja palga suhet“. Ta jõuabki lõpuks eesmärgile, nagu sisu-kokkuvõtte ridadest selgus, kuid ei põhjenda põrmugi, et just ülekohtu kaotamise ja aususe läbi sai Aadust jõukas mees. (See too Pärna eesmärk ongi!) Kui Aadu ei oleks Räbala Hansu kelmust politsei ees paljastanud, oleks temast samuti saanud pärisperemees, sest Reinu Epp ei hakanud teda armastama mitte sugugi selle tõttu, vaid ihaldas teda juba ammugi enne.

Nii jääb siis käsiteldavas loos püstitatud positiivne kuju väga kahvatuks. Ideaal on küll antud, kuid autor pole suutnud näidata sinna viivat teed. Puudub see, mis, väljudes ideeliselt seisukohalt, oli tähtsaim oma aja lugejale.

Peale selle ei ole autor järjekindel loogikas. Esineb jämedaid patustusi ja enesele vastu rääkimisi. Nii tähendab ta jutustuse alguses, et „Madise Hansul ei ole põllulapi-

kestki“, aga pärastpoole, kui ta laseb Serva Aadul Hansu majja tungida, saadab ta viimase naise ja lapsed põllule otri kokku panema. Siit näeme selgesti, kui kergelt on Pärn võtnud kirjaniku-ülesannet.

„Räbala Hansu ja Serva Aaduga“ satub Pärna ainekite teataval määral ummikusse. Tarvitatud on enam-vähem kõik lihtsamad kombinatsioonid õigluse ülistamiseks. Tuli leida uusi teid ja avardada idealistlikku platvormi. Selleks siirdumisvahendiks saab Pärna järgmine jutustus „V a n a e m a v a r a n d u s“, mis ilmus 1875. aastal.

Selles, ligi saja-leheküljelises novellis jutustab Pärn talusulase elukäiku ja näitab juba laiemates ja luuleküllasemas raames, kuidas igaüks on oma õnne sepp.

Juhani vanemad on kaotanud mingisuguse õnnetuse tagajärjel oma varanduse, siis murest murtuna haigestunud ja surnud. Vaeslapseks jäänud noormees läheb Metsa Saamueli juurde sulaseks. Ühel pühapäeva õhtupoolel tõttab Juhan Muru-Mardi tallu, kus elab ta vanaema. Viimane on väga haiglane; arvates surma lähinevat seletab ta Juhanile oma viimased saladused. Muu seas ütleb ta Muru-Mardi krundi sügavustes suurema hulga kulda peituvat, mille nende esi-isad, kes olnud osavad merimehed ja kaubitsejad, Rootsist ja mujalt kokku kuhjanud. Juhan läheb mõisa ja tahab koha päriks osta, aga härra ei ole tema ostutingimustega nõus. Varssi valmib Juhanil uus kavatsus: ta otsustab Rootsimaaale tõtata raha teenima. Peagi on asjad korras: pass on muretsetud, Ülejõe peretütar Viuu on lubanud talle truuks jääda, ja Juhan algab reisi.

Esimest korda Stokholmi võõrastemajas ööbides märkab Juhan keskööl kibedat suitsuvingu. Kohe on tal selge, et kõrvaltuba on leekides. Ta äratab võõrastemaja peremehe ja muu rahva. Peagi läheb korda tuld piiritada ja päästa võõrast ning tema varandust põlevast kambrist. Võõras, Soome vürst Voronja kutsub Juhani enese teenistusse — toapoisiks, ja vabadel tundidel peab ta vahel aednikul abiks olema. Selle tasuks saab ta kaunis kõrge palga ja vürst laseb kohalikul pastoril temale võõrkeeltes tunde anda. Juhan on oma saatusega rahul. Peagi keruvad kõuepilved nähtavale. Vürsti kokk tahab Juhanit kõrvaldada, et koht oma venna jaoks vabaneks. Kord, kui vürst mõneks päevaks on kodunt sõitnud, uimastab kokk veiniga Juhani ning aedniku ja varastab lossist hulga väärtasju. Osa varastist peidab ta Juhani riietesse, et kahtlus viimase peale langeks. Juhan on aga koka pahasoovalik-

kusest teadlik ja juhib sündmuse edaspidist arenemiskäiku nii, et kurjategija rändab trellide taha.

Vahepeal peab ka Juhani pruut, Ülejõe Viiu, katsumis-aegu üle elama. Isa sunnib teda naituma Ao veski Priiduga. Tüdruk ei taha sellest midagi teada ja jääb kõigi raskuste peale vaatamata truuks oma Juhanile.

Vürsti raamatukogu korraldades silmab Juhan ühel kirjutatud raamatulehel järgmist: „Kolmkümmend sammu Eesti Jaanilinnast põhja pool ühe suure kivi ääres, mille päale kaks tähte V ja U raiutud, seisab minu vanaisa varandus, mis suure sõja ajal sinna sai maha maetud, kes seda meie sugukonnast ülesse leiab, hoitku seda omale.“

Juhan räägib leidusest vürstile, viimane ütleb kirja pärinud olevat oma esiisadelt, kuid kahtleb ta tõelikkuses, lubab aga siiski Juhanil, kes nüüd tema sugulaseks osutub, minna Eestisse „vanaisa“ varandust otsima; ühtlasi teeb ta temale ülesandeks T. mõisa elu-olu järele pärida, ja kui Juhan arvab kohase olevat, siis tema nimel ära osta. Juhani reis õnnestub. Varanduselaekast leiab ta kalleid metalle ligi ühe miljoni rubla eest. Ta tasub vürstile mõisa ostuhinna ja saab ise omanikuks. Ülejõe Viiful laseb ta paar aastat linna koolis õppida ja kosib ta siis omale abikaasaks. Talupoegadele seatakse nüüd T. vallas vürst Voronja eeskujul sisse n. n. igavesed kontrahid, et nemadki võiksid õnnelikult elada.

„Vanaema varanduses“ on autor püüdnud Eesti olusid Soome omadega kõrvutada ja neid võrdlevalt vaadelda. Selle tulemusena leiab ta Soomes mõndagi paremat, mis ta ideaalina püstitab Eestigi ellu. Nii näiteks liikumatu rendikontraht j. m.

Huvitav on tähistada, et kõne all olevas novellis esitab Pärn kirikuõpetajat tumedamais värvides kui üheski teises töös. Nii paneb ta pastorile suhu järgmised sõnad, mis näitavad teda rahvavaenlase valguses. Pastor lausub: „Ka meil kihelkonna koolis ajatakse tühje maailma õpetusi kangesti taga, aga jäetakse jumala sõna kõrvale“¹⁾. Kuigi mainitud väljendus ei näita veel otsekohe vaenlikkust rahva vastu, võib seda siit ometigi järeldada. Kui noil ajal, mil valmis Pärna novell, tähendas keegi, haritud, avarama silmaringiga inimene, nagu praegusel juhul rahva hingekarjane, et meie tolleaegsed kihelkonnakoolid olid liiga ilmlikud, siis pidi ta küll tõesti olema rahvast pimestav jesuiitlik reaktsoonijünger. See

1) Sõrendused igal pool minu. A. R.

jesuiitlik taktika peegeldub selgesti veel järgmisest dialoogi katkest Ülejõe Viiru ja pastori vahel:

„Sa pead ilma isa tahtmata palju armastuseraamatuid lugema ja püha kirja hooletusse jätma. Kuidas on sellega lugu?“

„Just kui õpetaja härra endagagi, kes noores põlves ka enam jutu- kui piibliraamatut on lugenud ja, ma arvan, seda veel tänagi teeb.“

„Ära ole nõnda ninakas ja uhke, mis mina teen, sellega ei ole sinul ühtegi tegemist.“

Eesti pastorile vastukaaluks toob Pärn Soome kirikuõpetaja, kelle juures Juhan keeli õpib, ja näitab, kuidas see rahvaga käsikäes töötab ja teda iga moodi püüab aidata edenemisteel.

Pastori kõrval leiab Pärn Soomest ka veel mõisniku-ideaali vürst Voronja kujul. Seegi elab oma talupoegadega rahus ja õnnes, ei kurna neid ülearu. Selle eeskuju toob autor ka Eesti pinnale ja laseb Juhanil siin samuti teotseda.

Kui ma eelmise jutu puhul rääkisin Pärna ainstiku ummikusse sattumisest ja jõudmisest uutele avarustele, siis ei tule sellest aru saada, nagu oleks Pärn siin midagi hoopis uut esitanud. Ei! Eelmine tendents jääb nüüdki püsima ja vältab üldse kogu Pärna loomingus, kuid sellele seltsib veel uusi motiive ja Pärn püüab jutu juuri juba sügavamale istutada ja rohkem miljööd maalida. Sellepärast konstateerib „Vanaema varandus“ autori progressi, olgugi et siin ka mõndagi tasakaalutust ei saa mainimata jätta. Nii näiteks paneb autor 14-aastasele tütarlapsel suhu järgmised sõnad: „Lähen mina teisele mehele ja juhtub veel elu sees mõni õnnetus, siis on rumal mees kohe päata ja kaotab julgust ja võitlemiserammu, aga kui targal, kui temal ka kõik ära võetakse, ta tarkus jääb talle ometegi ja sellega võib jälle ennast üles ehitada.“ Nii ratsionaalselt võib filosoferida küll kogenud daam, aga mitte 14-aastane tütarlaps. Olgugi et selles „targas“ tütarlapses on esitatud ideaal, see veel ei õigusta võimatuid kombinatsioone. Ideaal on vaid siis täiuslik, kui ta peale muu on kooskõlastatud ka üldiste arenemisseaduste kui paratamatustega.

Paralleelselt praegumainituga ilmub Pärnalt samal aastal „Eesti Kirjameeste Seltsi Aastaraamatus“ 45-leheküljeline jutustus „Ustav sulane“. Siin käsitleb autor valla-ametnikkude traagikat ja puudutab oma-aegset mulkide ja tartlaste vastolu, mida on tarvitanud Koidula ja Kunder oma näidendite aineks.

Tuule peremees on mulk ja seega ümbrusele pilkelauaks, kuid oma korralikkuse ja tööarmastusega naaberperemeestele ka eeskujuks. Tema sulane Peeter on sama tubli töömees ja ideaaliks oma seisusele. Küll katsuvad tigidad naabrid „mulgile ja tema Peetrile“ kahju teha, kuid mingi katse ei õnnestu. Kana Rein ja tema sulane Jaak tahavad kord Peetrit teel riisuda, kui see linnast vilja müümast koju tuleb. Katse ebaõnnestub, sest Peeter laseb Jaagule pistolikuuli jalga. Olgugi et kurjategijail korda läheb põgeneda ja esialgu oma süüdi varjata, tuleb see viimaks siiski avalikuks ja nad saavad teenitud palga.

Murepilvi koguneb ka peremehe ja tema poja Henu kohale, sest tigidad naabrid varitsevad hetke, mil mulkidele auku kaevata. Kord tähendab Henn poolkogemata vallavalitsuse tegelaste kohta: „varganäod ja rumaluse hunnikud“. Selle ütluse pärast kaebavad need kihelkonnakohtusse, kust Hennul on oodata karistus. Aga Henn, kes kihelkonnakooli lõpetanud ja tublisti teadmisi omandanud, võrdleb valla kulude ja tulude arveid ja leiab, et pearaha rohkem nõutakse kui tarvis. Vallavanem ja kirjutaja, kes enne valimisi rahvale helde käega viina jaganud, on nüüdki kõrtsis istunud ja vallaraha raisanud. Oma väite tõenduseks esitab Henn kohtule arve, mis leitaksegi õige olevat. Vallavanem ja kirjutaja areteeritakse silmapilkselt ning võetakse ette valla asjaajamise revideerimine. Kassas leitakse suur puudujääk. Henn aga on oma ütluse tõendanud ja vabaneb karistusest.

Kirjanduslikult ei lisanda „Ustav sulane“ midagi uut eesti toleaeegsele proosale ega ka Pärna enese loomingule. Korduvad enam-vähem samad puudused ja vead, mida nägime eelmistes toodetes.

See looke on tähtis Pärna ja Jakobsoni ilmavaadete ühtivuse tõestusel, sest siin on eriline, võiks öelda koguni ekstravagantne vaatepunkt, mis on omane mõlemaile hariduse ja kuritegevuse vahekorra suhtes. On ju teada, kuidas Jakobson võitles rahva hariduse eest ja kõiki võimalikke juhuseid kasutas hariduse vajaduse tõenduseks. Kui Balti aadli konservatiivsem osa eestlastele ette heitis varguste ja muude kuritööde tõusu vabadusepäevil, siis seletas Jakobson „Sakalas“, et see olevat tingitud just emakeelsete elementaarkoolide puudumisest. Ja ometi ei olnud tal selleks mingit teaduslikku põhjendust, nagu tähendab M. Martna¹⁾. Just samuti ilma konkreetsete tõendusteta opereerib Pärngi

1) M. Martna „C. R. Jakobson“, lk. 80.

ja lausub käsiteldavas novellis Henuu suu läbi: „Piits on lojustele, aga õpetus inimestele, rahvale on enam koole tarvis, siis kaoks vargus pea ära, sest mõistlik mees ei lähe mitte teise oma kallale.“

Kahe viimatimainitud teose avaldamise järele tuleb kolmeaastane vaheaeg, mil Pärnalt ei ilmu ühtegi toodet. Millest see tingitud, jääb teadmatuks; aga et Pärna loometegevus hoogsalt jätkub järgnevailgi päevil, seda näitab tööde arvukas kogu, mis ilmus peale praegunimetatud vaheaega. 1878. aastal avaldab Pärn saja-leheküljelise novelli „Vilhelm“ ja järgmisel aastal korraga kolm jutust, nendest kaks eriraamatuna, kolmas „Sakalas“.

„Vilhelmis“ käsitleb Pärn avaramahulistes dimensioonides linna kodanlaste elukäiku ja liigub kaupmeeste ringkondades.

Eesti suurema linna ärimees Vilhelm Tõnnisohn saab Ameerikast kirja, milles puuvilla-istanduse omanik Kangur palub teda oma juurde sõita, et sõlmida suuremat kaubalepingut. Vilhelm vastab kutsele jaatavalt, algab reisi ja saabub eesmärgile. Kangur kasutab aga Vilhelmi usaldust kurjasti. Nii pea kui leping on tehtud, mille järele Vilhelm on kohustatud Kangrult saama 500 000 rubla väärtuses puuvillu, laseb viimane Vilhelmi vangistada ja oma istandusse tööle panna. Tal on kavatsus oma ohvrit surmata, kuid enne sundida testamendi teel varandust temale pärandama. Olgugi et kombinatsioon on hästi tehtud, ei õnnestu ta ometigi

Vilhelmil läheb korda põgeneda, kuid ta satub indiaanlaste kätte. Lõpuks vangistavad teda valged inimesed ühel indiaanlaste sõjaretkel. Nii pääseb ta viimaks New-Yorki, kus Vene konsul aitab teda kurjategijaid tabada. Vilhelm saab suurema osa raha Kangrult tagasi (viimane on Vilhelmi puuvillad kellelegi kolmandale ära müünud ja Vilhelmi kaubamajast ostuhinna välja petnud) ja tuleb Eestist Ameerikasse reisinud tuttavate, Mart Kuuse ja selle kaaslase, kellegi krahvi saatel kodumaale tagasi, kus ta on surnuks arvatud, kaubamaja pankrotti jäänud ja kraam ära müüdud. Naine ja lapsed elatavad endid väikesest rahasummast, mis sell Joosepi agaral tegevusel neile võlgadest veel üle jäi. Vilhelm asutab jälle uue kaubamaja ja algab täit äritegevust.

Selle sündmustikuga rööbiti areneb Vilhelmi tütre Selma ja Mart Kuuse armastuseromaan, mis algab ühel paadisõidul Selma vettekukkumise ning päästmisega ja lõpeb päästetava ja päästja Mart Kuuse abiellumisega.

„Vilhelm“ on sündmustikult avaraim novell Pärna loomingus. Kompositsioonilt on ta kaunis ühtlane ja põnev. Sisemises ehituses esineb rida puudusi. Moraalsed targutused, mida autor vahelugemistena jutukäiku on paisanud, teevad novelli, mis muidu kaunis hoogus ja nauditav, kohati päris läägeks.

Raskemalt kui mujal kordub siin Pärna tüübiline viga, et positiivsete tegelaste rühmast on lapsed targemad kui negatiivsete keskelt täiskasvanud ja elukeerdudes läbi ja läbi vilunud isikud. Näiteks on päris piinlik lugeda stseeni Vilhelmi Kaarlist poja ja kaupmees Mustkuke vahel, kus autor mitte millestki tingitult laseb näidata vanal, kavalal ja kogenud ärimehel poisikesele seadusevastast lepinguakti, mille viimane kaupmehelt näpsab ja kohtu kätte toimetab.

Samuti valusalt ilmestub psühholoogiline põhjendamatus Vilhelmi poja Richardi loobumises „kadaklusest“ ja talupoegade sõbraks saamises. See ilmvaateline muutumine osutub otse paradoksiks, sest autor laseb Richardil mitmel ja mitmel korral ümberhindamise mõtteid mõlgutada, aga ikka jääb ta kaljuna endisele seisukohale. Jutustuse lõpuks, kui kõik on tarvis „heaks käänata“, muutub Richardki, otsekui oleks ta uuesti sündinud. Ja ometi ei ole selle hingelise teisenemise taga mingit tõendavat elamust.

Kuigi osa jutustust areneb Ameerikas, ei lehvi meile ühestki reast vastavat meeoleolu. Pärn on siin talitanud samuti kui teisedki ärkamisaja kirjanikud, kes oma tööde tegelasi sageli viisid välismaile, kuid opereerisid seejuures ainult kohanimedega.

Ilusam ja kunstipärasem episood kogu jutustuses on Mardi saabumine isatallu jõuluõhtuks.

Tendentsilt ei ütle käsitletud novell erilist, piirdub vaid õigluse jaatamisega, nagu teisedki Pärna jutustused ilma erandita.

Järgnev, 1879. aasta on Pärna kirjanikukarjääri tähtsam hetk. Siin avaldab ta enese toodangu ideelisema ja kunstiküllasema osa, jõudes „Omas toas, omas loas“ ning „Juhan ja Adeles“ oma kirjanduslikkude võimiste haripunktile. Mõlemad teosed said loetavaiks rahvaraamatuiks ja on rohkemais trükes ilmunud kui Pärna teised tööd.

„Oma tuba, oma luba“, see rendiperemeeste rikkuse aabits, annab loomutruuma ja tõelisusele lähineva eeskujuga ning juhatuse iseseisvaks pärisperemeheks saamiseks.

Lahvardi Kristjan puhastab koplit hagudest. Ta juurde tuleb metsavaht Tõmm ja hakkab käratsema: kuidas Krist-

jan tohtivat koplit laastata, sest mõisnik olevat keelanud puude raiumise talupoegade metsades. Kristjan tähendab, et parun olevat paari päeva eest tema koplit läbi sõitnud ja käskinud võsud ära raiuda. Kui metsavaht oma märatsemist ei jäta ja Kristjanilt kirvest tahab võtta, ähvardab viimane ta koplit välja visata. Vihast paukudes lahkub Tõmm Kristjani juurest ja läheb järgmisel päeval mõisa kaebama. Lähemal kohtupäeval kutsutaksegi Kristjan mõisa Tõmmi sõimamise pärast vastust andma. Selgub, et Kristjan pole metsavahti sugugi haavanud, ja nii jääb ta ilma karistusest — peksuta. Valitseja teatab talle, et ta jakobipäeval peab tulema mõisa uut rendikontrahti vastu võtma, milles teo-orjust veel suurendatud. See paneb Kristjani mõtlema. Kui õige koht päriks osta, nagu tema salajane pruut, metsavaht Tõmmi tütar Leenu, on soovitanud. Aga kust raha saada? Ta vaatleb oma majapidamist lähemalt ja leiab siit mõndagi, mida jätkub müüa. Enne jaanipäeva veab ta kaupmees Petersonile kive, heina-ajal võtab mõisast heina kahasse teha, sügisel saab linapõllust kena sissetuleku, talvel käib ta paar kuud kausside ning värviga kauplemas, ja aasta pärast on tal juba 200-rublaline kapital korjatud.

Tõmm tahab, et tema tütar naituks Kõrdi Sauliga, ja on ilma tütre teadmata kavatsust niivõrt teostanud, et Saul tuleb Leenu kosima. Viimane ei taha aga Saulist kui igavesest joomarist ja liiderlikust hulkurist midagi teada ja saadab ta häbistatult minema. Leenul õnnestub ema oma nõusse võita, ja nii võib Lahvardi Kristjan ilmuda kosilaseks. Tõmm vihastub, kui kuuleb Kristjani soovi. Lõpuks annab aga siiski järele. Peetakse lühikesed pulmad. Õnnes elades jätkab noorpaar raha kogumist koha ostuvõla tasumiseks. Suur on Kristjani üllatus, kui ta järgmisel aastal läheb linna, krediitkassasse Lahvardi ostuhinda maksma: teatatakse, et metsavaht Tõmm on võla juba ammu tasunud. Nii on siis Kristjanil nüüd täielik „oma tuba ja oma luba“.

Praegu mainitud teos on Pärna juttudes igas suhtes täiuslikum. Kompositsioonilt on ta ühtlane, dialoogid on võrdlemisi ladusad ja sündmustik enam-vähem põhjendatud, niipalju kui üldse saab rääkida eesti vanemas ilukirjanduses põhjendustest.

Erilist toonitamist väärib novelli tegelaste kompleks, milles mitmeigi osalise iseloomustused on tabatud päris loomutruult. Sellise reljeefse kujuna mainiks Tõmmi. Ta on karakterlik oma aja metsavahi tüüp, kes uhkustab ja hoopleb oma võimuga. Samuti on Lahvardi Kristjan

täiuslikum Pärna ideaalkujudest, sest tal puudub vooruste liigliha. Kui autor oma valgustava prožektori oleks pööranud ta nõrgemaile küljile, oleks meil tõetruu pilt endisest hoolsast rendiperemehest. Aga selgi kujul on ta meelde jääv tüüp. Nagu tõendatakse, olevat Lahvardi Kristjanis autor kopeerinud oma isa, ja selle arvele tulebki kirjutada mainitud kuju konstruksioonilist tasakaalu ja proportsionaalsust.

Vaadeldes „Oma tuba, oma luba“ õpetliku jutu lähtekohalt ei saa ometi mainimata jätta tema lõpu ebaõnnestumist. Autor ruttab ülesande lahendamisega. Ta laseb Tõmmil koha ostuvõla tasuda ja Kristjanil kohe täielikuks pärisperemeheks saada, kuna ta ometi oleks pidanud tal laskma eesmärgile jõuda täiesti omal jõul. Ideaal oleks siis olnud üldisem ja usutavam. Nüüd jääb aga tundmus, et tarvis on naitumise korral „hea partii“ teha, ise ka kokkuhoidlikult elada — ja käes ongi „oma tuba ja oma luba“.

Ideaalide juurde viivate teede eluvõrrost, sageli avantüristlikku iseloomu tuleb põhjendada Pärna ilmavaatelist veendumustega. Nagu eelmises peatükis selgus, elas Pärna hinges sügav religioon. Tema arvates juhib kõiki kõrgem võim — Jumal, kes läkitab õnne õiglastele, altruistlikele ja usklikele inimesile. Ja kes võivad siis tema töödes Jumala lemmiklapsed olla? — ei keegi muu kui ideaaltüübid. Sellepärast siis langeb õnn neile sageli sülle nagu iseenesest.

„Juhan ja Adele ehk Armastus ei küsi seisuse järele“ on ood haridusele. Pärn näitab, kuidas edasipüüdja inimene võib hariduse abil ületada võimatuid takistusi karjääriteel.

Juhan Tangu on vaeslapseks ja peavarjuta jäänud. V. linna elementaarkooli õpetaja Pink võtab ta kooli ja hoolitseb isalikult tema eest. Niipea kui Juhan on kooli lõpetanud, mureseb Pink talle kaupmees Villuri juurde jooksupoisi koha. Kord saadab kaupmees ta linna lähedale U. mõisa suuremat rahasummat viima. Teel tahab keegi kaabakas Juhani röövida, kuid katse ebaõnnestub. Siiski läheb tal korda Juhani õlast haavata. U. mõisas seotakse haav ja Juhan jääb sinna kuni õla täieliku paranemiseni. Siin tekib tal sõbralik vahekord mõisniku väikese tütre Adelega.

Kohusetruu teenistuse eest tõstab Villur Juhani palka ja annab talle oma äris müüja ülesanded. Peale selle õpetab ta teda võõrastes keeltes. Möödub aastaid. Adele

on neiuks sirgunud, kuid mõned kokkupuutumised Juhaniga on süüdanud ta hinges armastuseleegi. Villuri soovil peab Juhan mõneks aastaks välismaile sõitma, kaubanduses täienduma. Lahkudes lubab ta Adelele truuks jääda ja tema kuju enese hinges kanda. Londonis armub Juhanisse rikka kaupmehe tütar Liine, kuid Juhan ei murra siiski truudust. Koju tulnud, leiab ta U. mõisa võlgades olevat. Murega on Adele vanemad varisenud manalasse. Villur ja Juhan päästavad Adele armsaks saanud kodukoha oksjonist. Kui majanduslikud mured on enam-vähem lahendatud, ühendavad endid jäädavalt kaks armastajat südant.

„Juhan ja Adele“ ei ole oma kunstiliselt väärtuselt võrdne „Oma toa, oma loaga“, vaid jääb tükati taha. Puuduvad niisugused reljeefsed kujud, nagu eelmises teoses nägime. Pärnal ei olnud siin faktilisi eeskujusid tüüpide loomisel, ta pidi kõike rajama ainult fantaasiale, ja selle tõttu ilmetubki verevaesus ja šabloonlikkus tegelaste karakteristikas. Ainuke omapärasem kuju on kaupmees Villur, kes on huvitav oma sihikindluse ja tahtekülluse poolest.

Kenad ja nauditavad on üksikud dialoogid, näiteks Juhani ja Adele kahekõne metsas kohtamisel.

Mis aga jutustuses on täiesti ebaõnnestunud, see on Liine armumine Juhanisse. Autor tahab näidata armastuse kõikvõimsust, sest „armastus ei küsi seisuse järele“, ja paneb selleks Juhani ja Adele vastastikuse truuduse proovile. Adele suhtes omandab see operatsioon üldjoontes usutava ilme, sest tegurid, mis tahavad murda ta truudust, on kaunis kaaluvad, ja autor on neid laiemalt esitanud. Juhani juures aga piirdub ta väga pealiskaudse stseeniga. Kuigi Liine kuju, mis Juhani hinges võistleb Adelega, viimast mõnes suhtes ehk koguni ületab ja seega õige suureks iseenesega heitluseks peaks pinda andma, ei esita autor mingit tõsisemat proovisituatsiooni, ja nii jääb tundmus, et Juhani ja Liine stseen on küll pigemini väike ajaviite-flirt kui truuduse tõsine proovimine.

Jutt, mis Pärnalt samal aastal „Sakalas“ ilmus, kannab pealkirja „Uni ei anna uuta kuube, magamine maani särki“. Siin võtab Pärn kõne alla jälle poissvaeselapse saatuse ja laseb tal seekord rikkaks kaupmeheks saada.

Sauniku poeg Mart, kes kerjamise teel ennast elatab, hakkab Kangru peretütre Juula nõuandel kribukrabukaubaga maad mööda hulkuma ja omale raha teenima. Ühe talve jooksul korjub Mardile kauplemisest 50-rublaline kapital. Suvel töötab ta sadamas ja teenib sügiseks jällegi

50 rubla. Niiviisi jätkab ta raha kogumist, kuni võib avada iseseisva kaupluse.

Juula, kellel Mardiga sobinud intiimne vahekord, abiellub viimaks eeskujuliku pärisperemehe Otsa Tiiduga, sest et temal on kalduvusi rohkem taluperenaiseks kui kaupmehe-emandaks.

Pea on Martki leidnud enesele kohase abikaasa, ja mõlemad perekonnad elavad õnnelikult, sõbralikus läbikäimises.

Jutustus kannab ruttamise jälgi ja lõpeb väga kokkurusutud sündmustikuga; nähtavasti ei ole autoril aega olnud tema korralikuks lõpuleviimiseks. Kirjanduslikult ei ütle ta midagi erilist, on tähelepanu vääriv ainult mõne kena kirjelduse poolest. Näiteks jutu alul lausub Pärn:

„Kadunud on kallis lõokese lugu, ööpik ei öisuta enam toominga puhmas, pajuräästas paju võsas, haavaleht ei aele enam oksa küljes, kaseleht rao küljes. Üksinda külmad tuuled tuustivad metsatukka, keerutavad legendikul liiva hunnikusse, kohutavad merepinda lainetele.“

Nagu autor jutustuse lõpul sõnab, on tema ülesanne olnud „lugejatele elavalt meelde tuletada, kuidas linn ja küla kokkuleppimises peavad elama“, kuid seda „kokkuleppimist“ ei näita ta kuskil lähemalt. Selle asemel teeb ta aga kibeda etteheite kooliõpetajatele, kes katekismust ja piiblitlugu „õpilastele kepiga pähe taguvat“ ja laste vaimu surmavat, sest alaliselt lausutavat: „Õppige, lugege, ärge koerust tehke.“ „Ja kui mõni punase palgedega poiss ehk tüdruk julgeb pääd ülesse tõsta ja oma naabrile sõna kõrva sosistada, siis oh häda, kepp löikab armetumalt lihast ja luust läbi ja kahvatud palged vahivad jälle kirja otsa ja surnud süda suigub pengi pinnal.“

(Järgneb.)

Arno Raag.

Kirja-Matti.

Kirja-Matti on mees, kes omal eluajal Soomes kuulsaks saanud ja kelle kuulsus jääb edasi kestma, niipalju kui aastaid ta surmast ka mööda veeregu. Kirja-Matti ei lange kirjanikkude ega kunstnikkude kilda, ei politikameeste ega muude sarnaste isikute hulka, kust tavali-sesti suurused esinevad; ta oli vaene talumees, kes kirjutadagi ei osanud, aga ometi räägitakse ja kirjutatakse tast suure lugupidamisega. Kirja-Matti on eesti Mihkel Jürgensi sar-

nane, kuid esindab palju algupärasemat kuju kui eesti ametivend.

Kirja-Mati elulugu ja tegevus on seda väärt, et sellega lähemalt tutvume.

Kirja-Matiks nimetas soome rahvas seda imelikku meest, keda me eesti keeli parem võiksime Raamatu-Matiks hüüda, Kirja-Matiks sellepärast, et ta oma eluiha nägi raamatutes. Ta õige nimi oli Matti Pohto, aga seda nime ei tarvitanud rahvas kuigi palju, vaid andis talle ta iha pärast ikka Kirja-Mati nime, ja selle nime all esineb Matti veel meie päevil tihti kirjanduses.

Kirja-Matti või Matti Pohto on 1817. a. Põhjamaal Isokürös sündinud, kus ta isa taluperemehena elas. Isa armastas klaasipõhja vaadata ja see harrastus viis isa nii kaugele, et ta koht võlgade pärast vasara alla sattus ja isa vabadikuna pidi edasi elama, suurt, 11-lapselist peret toites. Seesugusel puhul ei või imestella, et Matti maast madalast pidi puudust kannatama ja ära harjus piskuga läbi saama.

Juba viie aasta vanaduses avaldus tas rändamistung. Puulatva ronides tahtis ta näha, mismoodi maailm metsa taga olemas. Kui ta aga puuladvast maailmast kuigi palju ei võinud näha, otsustas ta seda maailma minna üles otsima. Ilma vanematele sellest sõna lausumata läks viie-aastane poiss ühel päeval teele. Paraku saadi poisi kadumisest varssi aru. Algas tagaotsimine. Väike hulgas ei olnud kaugemat maailma veel kuigi palju näinud, kui mehike juba kinni nabiti ja koju tagasi viidi. See esimene äpardus ei hävitanud ometi tas ärganud rändamistuju. Aastatega tuli see ikka suuremal määral ilmsiks.

Esiotsa ei ulatunud Mati tutvumine maailmaga kaugemale kui teekäijateni, kes maanteel sõitsid ja kellele Matti vastu jooksis väravat avama. Jõukamatelt sõitjatelt sai Matti vahel kopika, mida vaene poisike suureks rahaks pidas. Mati ema oskas lugeda; lugemise õppis Matti emalt aegsasti ära; pea luges ta soravalt ja mõistusega. Kui kirikuõpetaja külasse tuli lapsi loetama, tükkis Matti kartmata varssi teistest ette kirikuõpetajale lugema, kes terasele väikesele poisijõmpsikale ohtralt kiitust jagas. Kiitus kihutas Matit taga veel teiste külade laste ees hülgama. Kirikuõpetaja ärasõidu puhul kargas Matti salaja taha saani jalastele ja sõitis ilma kirikuõpetaja tähele panemata kaasa teise külasse, kus ta jällegi loetusele ilmus. Nii tegi ta mitu korda. Kirikuõpetaja ei suutnud küllalt imestella terast poisikest, kes oma lugemisega teisi lapsi

üle löi ja uuele loetusele kaasa sõitis; ta pani Mati tihti eeskujuks külalastele.

Puudus vabadikuks saanud isa perekonnas kasvas suuremaks. Ei aidanud, vähe vanemaks saanud Matti pidi ennast ise hakkama elatama. Kooliskäimisest ei olnud juttugi; esiteks puudus kool ja teiseks puudus vanematel jõud poega kooli saata. Sedaviisi ei ulatunud Mati haridus kaugemale kui ema voki takka saadud lugemise õppimiseni; sellega pidi ta elusse astuma.

Suvel hakkas Matti karjaseks. Kui aga pakasetaat lund ähvardas saata, lõppes Mati leivateenistus. Kust talveks palukest saada? Suvine teenistus toitis küll suvel, mitte aga talvel. Ei nüüd muud kui kott kaela ja — kerjama. Kerjamise abil võis Matti talve mööda saata, jõudis aga kevade kätte, siis jälle karja.

Sedaviisi saatis Matti poisikesepõlve mööda. Esiotsa kerjas ta ainult oma ümbruses, ta vanemaks saades ulatusid käigud juba kaugemale, et maailma rohkem tundma õppida. Viimaks ei leppinud ta enam oma Põhjamaaga, vaid rändamishimu vedas teda kaugemale lõuna poole, koguni kuni Turu lääni. Kaugemal maal ei tundud teda muidugi. Et rohkem saaki saada, hakkas ta keeletu osa etendama. Käed hakkasid keele eest ametisse. Seesugusel kavalusel näis oma jagu tagajärge olevat. Pealtnäha keeletu poisike leiab mõne perenaise silmas rohkem armu, kui terve 16-aastane poisike oleks võinud loota.

Paraku pidi Matti kerjamistekonnal aru saama, et maailm metsa taga sugugi nii kaunis ega hea ole, kui võis arvata. Matilt nõuti passi, ja et Matil seesugune puudus, võeti poiss kinni ja saadeti Turu vangikotta. Teda peeti hulguseks. Oli vaja teada saada, kust see hulgus pärit, kuid seda ei saadud, sest Matti pidi ju keeletu osa edasi mängima. Turu vangikojas jäi Matti pikemaks ajaks raskesti haigeks. Viimaks, kui ta terveks sai, saadeti ta hulgusena edasi Helsingisse, et seal ta kodukoht kindlaks määrataks. Helsingis pääseti viimaks Mati kodukoha asjus selgusele ja Matti saadeti mitmekuuse vangisistumise järel kevadel 1834 kodukohta tagasi.

Sel koduteekonnal juhtus Matile äpardus. Kogemata unustas ta korra keeletu esinemise osa; paar sõna pääsis ta suust. Kohe hakati teda ta tembutamise pärast kimbutama. Matti oskas aga ennast vabandada. Ta seletas: „Kevade päästab talvel vaikinud lindude keeled vallale ja paneb neid lahkelt laulma, nii on kevade minugi kohta mõju avaldanud!“

Pikk vangipõlv ei suutnud Mati rändamishimu vähendada ega koosviibimine vangidega Mati iseloomu halvemaks muuta. Palju enam näikse pikk vangipõli Matile nagu puhastustuleks saanud olevat. Kuna ta viimasel ajal pettust enesele kilbiks võtnud, vähemalt keeletu osa mängides perenaiste kaastundmust oli katsunud äratada, loobub ta nüüd kõigist halbadest abinõudest. Sellest ajast peale esineb Kirja-Matti täiesti ausa iseloomuna; ta eluviisid ja tegevus leiavad igal pool kiitust. Juba lapsepõlves märkas Matti, missugusesse viletsusse joomine ta isa oli saatnud. Sellepärast nägi ta joomises vihast vaenlast, kelle vastu ta kõigest jõust sõdis. Alkoholi ei võtnud ta suhugi; ta kõige armsam jook oli vesi. Isegi kohvi ega teed ei joonud ta, mitte just sellepärast, et neid eriti kahjulikkudeks oleks pidanud, vaid enam sellepärast, nagu ta ise ütles: miks niisuguseid asju nautida, mida enesele ei suuda hankida! Mati suitsetamise kohta ei ole ma teateid leidnud, kuid oletada tuleb, et Matti suitsetamisega tegemist ei teinud, sest et tubakas niisama kui viin kahjutegevate ainete hulka kuulub. Lühidalt: Kirja-Matti oli eeskujulik karsklane, aga niisama muidugi pärast puhastustules käimist kõlbluse poolest laitmata isik. Võimalik, et leeriõpetuski selles suhtes ta elule uue suuna määras.

Leer ja vangipõlve puhastustuli olid Mati kerjamishimust vabastanud, mitte aga rändamishimust. See kestis edasi. Matti oli rändamisele uue sihi määranud: ta ei tahtnud rändamisel armuleiba süüa, vaid ise teenida. Ta hakkas rändavaks raamatukaupmeheks, kes esiotsa rahvale peasjalikult laulikuid müüs. Vist leidis ta häid inimesi, kes talle alguses võlgu andsid, sest endistest kerjamistest võis tal vaevalt raamatute ostmiseks raha jätkuda. Matti ei saanud esimest korda kuigi kaua raamatukaupmehe ametit pidada, sest pea puutus ta politseiga kokku, kes talt passi nõudis, mis aga Matil puudus. Tagajärg oli see, et Matti saadeti hulgusena Vaasasse vastust andma, kui ta ka midagi paha ei olnud teinud. Vaasas käidi Matiga kui hulgusega ümber, anti talle ihunuhtlust ja saadeti ta siis kodupaika tagasi.

Vangipõli ega peks ei kohutanud Matit ometi uut kutsetööd jätkamast. Aru saades, et ilma tarvilikkude isikutunnistusteta võimata kaugemal liikuda, hankis Matti enesele tarvilikud paberid ja läks uuesti raamatuid müüma. Suvel pamp seljas, talvel kelku taga vedades rändas Matti maanteid mööda ühest kohast teise, Eesti endist harjavenelast meelde tuletades, ainult selle vahega, et viimaste

kaup raamatute asemel kribu-krabu sisaldas ja viimased ainult talvel kauplemas käisid, suve sellevastu kodumaal Pihkva kubermangus mööda saates.

Pea laiendas Matti oma tegevusala. Kuna alguses peajasjalikult „laulikud“ ta pampu täitsid, talt aga tihti muidki raamatuid nõuti, täiendas ta varssi oma tagavara muudegi toodetega, et seda paremini rahva nõuetele vastu tulla. Ei kestnud kuigi kaua, kui Matti tundmisele jõudis, et rändava raamatu-kaupmehe amet teda üksi ei suuda toita, vaid et vaja veel muud ametit pidada. Uus amet ei tohtinud teda ometi raamatutest lahutada. Ta hakkas küll raamatukauplemise kõrval uut ametit harjutama, aga jäi sellegi poolest oma armsate sõprade seltskonda. Ta valis uueks ametiks oma armsatele sõpradele tarviliku välimuse andmise, valides uueks kutsealaks raamatuköitmise. Nagu ta raamatukaubitsemist kelleltki ei olnud õppinud, ei käinud ta raamatuköitmistki kelleltki õppimas, vaid püüdis omapead sellesse ametisse süveneda. Hõlpsam ometi väikesel viisil raamatutega kaubelda ilma sellekohase õpetuseta kui raamatuid köita. Mati terane vaim püüdis raamatuköitmis-õpetuse saamise puudusel kõigist takistusest üle pääseda ja eesmärgile jõuda, ikka enam saladustesse süveneda katsudes.

Iseõppijana ei võinud Matti muidugi töös niisugust osavust ja elegantsust saavutada kui õppinud meister, aga seda elegantsust korvas töö tugevus ja kestvus. Mati töö kohta öeldakse: „Ta tegi seda suurema täpsusega ja ettevaatusega kui linna meistrid, kui ka raamatute välimus niisugune ei olnud, mida meistrite omaga oleks võidud võrrelda.“ Maal ei nõutud ometi raamatute köita andmisel niipalju köitmise ilu kui kestvust. Seda aga pakkus Kirja-Mati töö ohtralt.

Raamatukaupmeheks hakates arvab Matti kohuseks eneselegi raamatukogu hankida, kui iganes võimalik, igast müüdavast raamatust eksemplari oma kogusse määrates. Taludest taludesse rännates ja raamatuid köitmiseks nõudes nägi ta talurahval mõndagi vana raamatut, mille peale mingisugust rõhku ei pandud. Matti püüdis seesuguseid vanu raamatuid enesele saada, olgu kas uute vastu vahetades või muul viisil. Mõnikord kingiti talle majarahva silmis väärtuseta vana raamat, millega siis Matti oma raamatukogu täiendas. Nii sattus Kirja-Matti oma elutöö alale: soome vanade raamatute päästmisele. Sel ajal puudus Soomes veel täiesti niisugune raamatukogu, kus kogu soomekeelne, kõige vanemast ajast peale ilmunud

kirjandus oleks leidunud; mida leidis, see oli Turu suure tulekahju puhul ülikoolis 1827. a. otsa saanud. Rahva käes oli siin-seal laiali olemas vanemaid raamatuid. Matti tegi enesele ülesandeks kõike trükitud soomekeelset kirjandust oma raamatukogu jaoks koguda ja teistelegi raamatukogudele omalt poolt jõudu mööda lisa hankida. Sellele elutööle asus ta 1838. a. ja jätkas seda surmani.

Imeks panna tuleb Kirja-Mati sellekohast harrastust. Elutöö määramise järele käis kõik ta püüd selle peale, et oma raamatukogu täiusele viia. Selle ülesande täitmiseks ei olnud talle ükski tee liiga pikk ega ükski ohver liiga suur. Kuuldes, et kuskil vana, haruldane raamat olemas, rändas Matti apostlite ratsul kas saja kilomeetri kaugusele seda vaatama ja, kui võimalik, omandama, tihti kallist hinda, isegi viimast kopikat eksemplari eest makstes. Mõnikord puudus Mati poolt omandatud eksemplaris lehti või leht. Teise täieliku eksemplari saamiseks, kus üks või rohkem puudevaid lehti olemas, võttis Matti niisama pikki teekondi ette. Mati eluloo viimane kirjutaja professor A. H. Virkkunen teab, et Matti korra kuningas Kristiine kopikaväärtuselise pildi eest, mis esimeses eksemplaris puudunud, rubla maksnud.¹⁾ Matti tahtis, et raamat pidi igapidi täielik olema.

Juba mõneaastase töötamise järel tõmbas Kirja-Matti õpetlaste tähelepanu enese peale. Ta puutus kokku Helsingi ülikooli soome keele lektori C. A. Gottlund'iga, kes talle soovituskirja kaasa andis mitte ainult vanade raamatute, vaid ka vanade muuseumivääriliste asjade korjamiseks. Hiljemini käis ka kirjanik A. Varelius Kirja-Matit Isokürös vaatamas ja leidis Mati raamatukogus juba umbes 2000 raamatut. Pea selle järel kirjutati Kirja-Matist ühes rootsikeelses ajalehes, kus öeldi, et Matil rohkem soomekeelseid raamatuid kui kellelgi muul. Veel tähendati ta kohta: „ta ei oska kirjutada, aga tal on kaasas taskuraamat, kuhu laseb teisi kirjutada seda, mis talle tähtis. Ta mälu on nii hea, et ta tunneb raamatute nimed peast sõnast sõnani ja teab niisugustelgi kirjadel, mida ta näinud või mida ta omab, kui trükk talle näidatakse, raamatu trükiaasta.“

Olgu tähendatud, et kui ka Matti ise ei osanud kirjutada, õppis ta aegamööda ometi kirjutatud kirja lugema. Veel enam: ta hakkas isegi kirjutust harjutama, omapead

1) A. H. Virkkunen, Matti Pohto, vanhojen suomalaisten kirjojen pelastaja. Helsingi, Otava, 1924.

muidugi, ilma kellegi õpetamata. Harjutustega jõudis ta viimaks nii kaugele, et võis ladinakeelsete suurte trükikirja-tähtedega üht ja teist kirjutada. Vähemalt on talt säilinud ta raamatukogu nii kirjutatud nimestik, mille proov on prof. A. H. Virkkuse kirjutatud Matti Pohto eluloos ära trükitud. Igatahes tuletab Kirja-Matti Karl Suurt meelde, kes ka alles mehepõlves õppis kirjutama.

Umbes samal ajal, kui Kirja-Mati peale ajakirjanduses tähelepanu juhiti, sai Matti professor Pipping'iga tuttavaks, kes oli tööle hakanud soome keeli trükitud raamatute „Suomeksi prantätyitä kirjoja“ nimestikku valmistama. Prof. Pipping palus peale muu kirikuõpetajailt teateid vanemate raamatute kohta. Isokürö kirikuõpetaja teatas prof. Pipping'ile, et sealses kihelkonnas Kirja-Matil või Matti Pohtol suur raamatukogu olemas. Prof. Pipping kutsus Mati enese juurde Helsingisse. Matti läski suve lõpu-poolel 1847. a., kaasa viies Helsingi ülikoolile 161 trükitööd kingituseks. Sest ajast sigis prof. Pippingi ja Mati vahel ligem tutvus; Matti sai nimestiku valmistamisel nagu ta abiliseks, kes professorile sagedasti nimestiku jaoks uusi vanade raamatute nimesid ja ka vanu raamatuid endid Helsingi ülikooli jaoks saatis. Pippingi teos käsitleb ülepea 4066 numbrit. Neist oli prof. A. H. Virkkuse järele Pohto raamatukogus peale mittesooomekeelsete kolm tuhat ja mõni sada, neist Rootsi valitsuse ajal trükitud 1500. Pipping ütleb nimetatud teoses, et „ligi pooled Pohto raamatukogus olid raamatud, mida enam ei saada raamatukauplustest ja mida veel harva eraisikuilt leitakse, peale uemate, nagu see loomulik; lisaks tuleb, et mõned ennenimetatud raamatutest on koguni haruldased; nende eest makstakse kallist hinda, kui neid vahel oksjonil müüa pakutakse.“

Peale prof. Pippingiga tuttavaks saamist käis Kirja-Matti igal aastal Helsingis, vahel paargi korda, muidugi ikka jala, sest raudteed puudusid sel ajal. Iga korra tõi ta prof. Pippingile ülikooli jaoks paki raamatuid kaasa; osa neist kinkis ta ülikoolile, osa vahetas ta ülikoolilt saadavate raamatute vastu, osa müüs ta. A. H. Virkkuse teatel sai Helsingi ülikool 1848. a. Kirja-Matilt 222 ülikoolil puudunud kirjatööd, muil aastail vähem. Üldse on Helsingi ülikool Matilt ta eluajal saanud 800 kirjatööd, arvamata need, mis ülikool pärast Mati surma omandas. Muidugi tulid ikka ülikoolil seni puudunud raamatud küsimusse. Mõnikord ostis Matti ülikooli arvel otsekohe vanu kirju. Nii leidub üks ülikoolile ostetud raamatute arve 29 kopika

suuruses. Kõigiti on Kirja-Matti Helsingi ülikoolile soomekeelse vanema kirjanduse täiendamisel tähtsat osa etendanud; ilma temata oleks ülikool vaevalt saanud mõnd vana, haruldast raamatut omandada, kuna see Matil, kes Soome-maa risti-rästi läbi käis ja igal pool taludesse sisse astus, küll õnnestus.

Kirja-Matti esines ülepea päris muuseumimehena, mitte ainult vanade raamatute, vaid ka muu ainelise vanavara korjajana. Nagu tähendatud, kihutas juba lektor Gottlund teda selleks taga. Ja Matti ei unustanud seda, kui ta ka ainelise vanavara korjamise peale niipalju rõhku ei pannud kui kirjanduse korjamise peale. Siiski sai ta hulga vanu rahasid kokku, ka hulga mõnesuguseid tarbeasju. Viimaseid ostis ta enamasti oksjonidelt odava hinna eest. Oleks mõni muuseum Matit korjamisele taga kihutanud, siis oleks Matti võinud palju rohkem ainelist vanavara korjata, aga et seesugune tagasihutus muuseumi poolt puudus, korjas Matti ainult oma huviks, niipalju kui kehv rahaline jõud seda lubas. Kuna Kirja-Mati raamatud kõik on säilinud, sattus osa Mati ainelist vanavara teadmata teele. Arvatakse, et Matti osa höherahasid ise ära on müünud. Igatahes annavad Kirja-Mati kirjanduslikud ja ainelised korjandused tunnistust, et ta muistseid mälestusi hästi oskas hinnata. Kirjaoskamatusel pärast ei võinud ta rahvaluuleained korjata, mida ta vastasel puhul vististi oleks teinud.

Hilisemal ajal sai Kirja-Matti teise omasarnase raamatuid harrastava mehega tuttavaks. Ühised huvid mõjusid kaasa, et Matti enesele uue sõbra Emanuel Kanajärve juurde teise korteri valis ja aegamööda vist koguni sinna tahtis asuda. Igatahes kestis kolimine vanast kodukohast uude kohta, 30 penikoorma kaugusele, Kalvolasse, mõnda aastat, ilma et Matti oleks kolimisega lõpule jõudnud. Kolimine sündis ainult talvel, mil Matti raamatukasti kelgule pani ja enese taga Kalvolasse Kanajärve juurde viis. Mitmed Kirja-Mati eluloo-kirjeldajad väidavad, Matti hakanud sõjakartuse pärast kolima, kartes, et ehk sõda otsaga Isokürösse jõuab, kuna sõda südamaal Kalvolas vähem tuli karta. Sõjakartus ei või siin esimene põhjus olnud olla, sest kolimine algas juba enne Krimmi sõda. Viimane võib aga omast kohast kolimisele ka põhjust annud olla. Kalvolas leidis Matti E. Kanajärves kõigiti omasuguse isiku, kes tema huvisid jagas ja kellega ta võis oma pailaste — raamatute — üle aru pidada. Alaliste rändamiste pärast ei võinud Kirja-Matti iialgi pike-mat aega Kanajärve juures viibida.

Suvel 1857 kavatses Kirja-Matti pikema teekonna ette võtta ida poole, esmalt Viiburi lääni ja sealt edasi Ingeri soomlaste juurde. Enne teeleminekut käis ta veel Helsingis, kus kindralkuberner Berg talle soovituskirja kaasa andis, mis Matit õigustas Ingeris ja Läänemeremail vanu soomekeelseid raamatuid ja käsikirju korjama. Paraku jäi see kavatsus suuremalt osalt teostamata, sest väljapoole Soomet Matti ei pääsenud. 30. juuli hommikul jõudis ta Viiburi ligidale Nuora külasse, kus ta ühte talusse sammus puhkama. Talurahvas läks pea toast välja, Matti aga heitis tuppa pingile magama. Tüki aja pärast, ikka veel pererahva äraoleku ajal, tuli väljast keegi võõras hulgas tuppa, võttis maast kirve ja lõi magaja pealuu puruks. Kirves jäi magaja pealuu sisse kinni. Tapmise järel põgenes mõrtsukas metsa. Kui pererahvas tuppa tagasi tuli, leidis ta tapetud Kirja-Mati eest. Mõrtsukas võeti paari päeva pärast metsast kinni. Ta tunnistas oma süü üles, õiget põhjust avaldamata. Mõrtsuka seletuse järele kohtus tulnud mõrtsukas tuppa, kus Matti maganud. Matti ärganud üles ja palunud juua. Mõrtsukas annud. Joomise peale heitnud Matti uuesti magama, pead vastu seina pöördes. Kui mõrtsukas kummardanud maast kirvest võtma, sülitanud magaja talle vastu silmi. Sellest vihastunud mõrtsukas. Ilma pikema mõtlemiseta võtnud ta kirve ja virutanud magajale pähe. Mispärast mõrtsukas majasse tulnud, seda ta ei seletanud.

Mõrtsuka seletusest jäi mulje, et see seletus otsitud. Missugused motiivid mõrtsukat tõesti Kirja-Matit tapma sundinud, jäi hämaraks. Juba kohe pärast mõrtsukatööd avaldati arvamist, et selleks vist mingisugused isiklikud asjad põhjust andsid. Peale muu väideti, et Matti, kes võis mõrtsuka halba minevikku tunda, sellest teistele rääkinud ja mõrtsukas minevikus kordasaadetud pahade tegude ilmsikstulemise pärast Matile tahtnud kätte tasuda. Kõigiti on õiged tapmise põhjused jäänud selgitamata.

Mõrtsukas mõisteti surma, aga Soome senat muutis selle otsuse ümber, määrates mõrtsukale 40 paari vitsu ja eluajaks Siberisse sunnitööle.

Kirja-Matti maeti Viiburisse Ristimäe surnuaiale. Mati suuri teeneid soome kirjanduse päästmiseks hinnates tõusis Helsingis kirjandusesõprade ringkonnal varssi pärast Mati surma mõte hoolsale vanavara-korrajale mingisugune mälestusmärk püstitada. Soome üliõpilased tegid selle kohuse täitmise oma ülesandeks. Juba aasta pärast agara korjaja surma võidi korjaja hauale mälestusmärk püstitada.

See kujutab suurt raamatut, mille peale on kuld-kirjadega Matti Pohto nimi, sünni- ja surma-aasta märgitud ja lõpuks, et see ülikooli ringkonna poolt püstitatud. Mälestusmärgi avasid ülikooli õppejõud ja üliõpilased pidulikult, lauldi isamaalisi laule ja J. Krohn tuletas Kirja-Mati suuri teeneid meelde; nende teenete hindamiseks püstitanud tänulik isamaa noorsugu väsimata korrajale mälestusmärgi.

Tõesti peame tunnustama, et ei ole Soomes ega Saares enne ega pärast enam teist säärast meest, ütlen parem — haridust saamata meest leitud, kes elu nii kirjandusele pühendanud ja raamatuid nii ihust-hingest harrastanud kui Kirja-Matti Pohto. Ta silmad hakkasid särama, kui jutt kirjanduse peale pöördus, ja ta sai nagu teiseks, võides ühe või teise vana raamatu kohta seletust anda. Olevik ja ka tulevik oskab selle lihtsa mehe tööst lugu pidada ja seda kõrgelt hinnata.

Mõnigi küsib: kuidas võis kehv mees nii palju kallist varandust kokku saada? Mõned raamatud maksid tal küll vähe, ütleb prof. A. H. Virkkunen, neid sai ta kõitmise palgaks ja kahtlemata ka vahetusel müüdavaist raamatuid, mida ta hulgakaupa ostis ja mis talle seega palju ei maksnud, aga siiski vajab ta raamatukogu iga-aastaseks täiendamiseks summasid, mis Pohto oludes elavale mehele väikesed ei võinud olla.

Professor F. W. Pipping seletab raamatukogu täiendamise võimist järgmist viisi: „Lapsest saadik harjunud keelduma paljust ja piskuga leppima, sai ta kergesti väga vähesega läbi. Leivapaluke taskus — sellest oli talle küllalt rännates neis paikades, kust ta soovis leida mingisugust rahuldust põlevale raamatutehimule, ja suuremalt jaolt sai ta vist mõne kopika maksuga seda, mida keha kinnituseks tarvitas. Elamine rahva seas rahva elutubades või harraste teenijate seas või linnas kuskil pööningul või kütmata ruumis ei maksnud sel ajal talle midagi. Riided olid halvemast ainest, mis talvel vaevalt meie kliima nõudeid täitsid, sagedasti kulunud ja katkised. Tunnistuseks selle kohta, et tal puudusid alusriided, mida vahetada, pean seda pesemise puudust, mis ta tarvitatud riidest silma puutus. Käed ja nägu olid ometi alati puhtad ega pandud tal muidu mingisugust mustust tähele... Müümiseks ja vahetamiseks määratud raamatuid kandis ta seljas või vedas kelgul, hoolsalt mitmekordsesse pakkimispaberisse mässitult; peale pani ta varjuks veel tüki nahka. Oma isiku jaoks tarvitas ta seega väga vähe.“

Neljakümne-aastaselt langes see kunmaline mees hauda. Ei oleks armuta mõrtsukas ta elupäevi lõpetanud, oleks väsimata korjaja veel mõnda vana mälestusmärki rahva seast võinud päevavalgele tuua, säilitades soome endisi kirjatöoteid, kuid nüüd jäi töö kõige paremal tööajal, kõige laiemate kavatsuste puhul pooleli.

Kirja-Mati tegevus näitab, kui palju tulu harimatagi isik võib teadusele saata, kui tal selleks tahtmist; näitab, et väiksemgi vend võib teadusemaailma tänu oma töödega ära teenida. Meilgi on mõni sarnast püüdu avaldanud, M. Jürgens samal alal, teised vanavara ja rahvaluule korjamisel, aga nii kaugele kui Matti ei ole seni Eestis sarnasele tööle veel ükski ihu ning hingega andunud. Kirja-Matti jääb eeskujuks igale ajale ja kõigile põlvedele.

M. J. Eisen.

Minu mälestused varemast ajast (alates 1851. a.).¹⁾

C. H. Niggol.

Minu lapsepõlve ajal ei olnud rahvuslikku, seltskondlikku ega poliitilist elu praeguses mõttes ning ulatuses veel mitte olemas. Pärisorjus oli küll juba mõnikümmend aastat seaduslikult lõpetatud, aga teo-orjus rusus rahvast raskelt ja takistas kangesti rahva kultuurilist edu ning püüdmist, nii palju kui seda tol ajal ülepea olemas oli. Eesti rahva nime tol ajal ei olnud, oli üksnes maarahvas ehk talurahvas. Igaüks elas oma kodupaigas oma talus omaette. Oli ju muret ning tegemist küll, et mõisa teo-orjuse kohustustega valmis saada ja seal kõrval ka oma koduseid töid ligikaudselt korda saata, et oma perega üle elada. Päriskohtadest oli alles väga vähe kuulda. Võisin seesugustesse oludesse enam-vähem pilku heita, sest et mu isa oli mõisa valitseja ja tal oli Uusna valla peremeeste ja teolistega alatasa tegemist, mis ka meie perekonna korterisse ulatus. „Sirvi-

1) Lugupeetud pedagoog avaldab järgnevas kirjutises muu seas C. R. Jakobsoni ja A. Dido suhtes oma isiklike arvamisi, mis olid nende meeste vastasrinda kuulunud vabamaegsele tegelasile ju enam-vähem omased, nooremale põlvele aga tundmatud. Toimetus arvab tarvilikuks tõendada, et ta kõigi väidetega päri ei ole, vastuväiteid aga siinjuures ei mõtle esitada, ometi aga austada tahab põhimõtet „Audiatur et altera pars“.

E. K. toim.

lauad“ olid ju kõik minu isa hoole all ja tema pidi neile tarvilised märgid peale tegema. Sellest tuligi, et mul sel ajal kõik Uusna valla talude ja peremeeste nimed peas olid.

Seltskondlikku kokkukäimist praeguses mõttes ei olnud olemas, sest vastavad seltsid puudusid. Perekondlikkude pidustuste ning sündmuste puhul tuldi lõbusaks jutuajamiseks ja ajaviitmiseks kokku; seal räägiti siis ka mõndagi läbi. Pulmad kestsid mitu päeva ja varrud mitte palju vähem. Kus kooliõpetaja oli rahva lugupidamise omandanud ja tal arusaamist, tahtmist ning võimist oli ümbruskonnas elavate inimeste, iseäranis oma valla lastevanemate sisemise elu tõstmiseks ja harimiseks tegev olla, seal tulid tema kutse ja korralduse peale neljapäeva-õhtuil, mida rahvas enam-vähem pühitses, noored ja vanad kooli-ruumidesse vaimulikuks koosviibimiseks kokku, kus koolilaste laul suurt osa etendas. Nõnda sündis see Uusnagi koolimajas. Iseäranis pidulikuks muutus see õhtu seal siis, kui ka Viljandi eesti koguduse õpetaja F. Hirschelmann — pärastine Tartu ülikooli usuteaduse-professor — kohale ilmus. Need õhtud on sügavaid muljeid minu hingesse jätnud, nii et nad on mul veel praegugi kõige paremad mälestused minu külakooli-ajast, mille ühenduspunktiks on minu esimene, armas ning austatud kooliõpetaja Märt Muhel, keda ma ka tänapäev veel tänu- ning austustundega mäletan.

Et hariduses kõrgemale saada, andis isa mu linna kooli. Seal õpetati aga saksa keeles; sellepärast pidi saksa keel kätte õpitama, mis samuti jälle linnas võimalik oli. Aga seks oli mõisahärra luba tarvis, mis siis ka anti.

Viljandi linna koolides käimise jooksul laienes mu silmaring ja süvenes mu tähelepanemine ümbruskonna elu-olu kohta linnas ja maal. Elu peale seda Tartu õpetajateseminaris äratas ja süvendas mu rahvuslikku tunnet ning poolehoidu, sest siin olid, ehk seminaristide arv küll mitte suur ei olnud, mitmed rahvused koos: venelased, sakslased, lätlased ja eestlased. Kui ma aastal 1867 seminari astusin, leidsin ma siit eestlasi üksnes Jakob Pärna eest. Tema kui minust vanem mees, kes kauemini oli rahva keskel elanud ja selle elust-olust rohkem muljeid saanud, oli minu rahvustunde ärataja ning edendaja. Pärna sellekohase kutse peale „Eesti Postimehes“ tuli pärast rohkem eestlasi juurde, ja me hoidsime eestlastena teadlikult kokku, lubasime ja püüdsime selle poolest kasulikkudeks rahvaliidmeteks saada.

Pärn oli otsekohene, õiglane mees, lahke ja vastutulelik.

Tema sisemine ja välimine elu läksid ühte. Juba seminaris astus ta, kus vaja oli, kaaslaste eest välja ja ei mõtelnud mitte selle peale, et see temale isiklikult võiks kahju tuua, ehk seda siingi juba juhtus. Lätlased, kelle arv oli seminaris kõige suurem, tarvitasid Pärna heasüdamlust ja kartuseta meelt, saatsid tema ikka ette, kus ülemusele oli kaebusi või nõudmisi ette tuua. Etteheited ja rahulolematuus sealtpoolt langesid siis muidugi ikka Pärna peale ja lätlased jäid oma lahkete süüta nägudega ikka pailasteks. Aga sellegi pärast ei tekkinud Pärna südamesse vihavaenu; ta jäi ikka heaks seltsimeheks, kes oma kohuseks pidas seltsimeeste eest välja astuda.

Pärnal olid oma rahva vastu soojad tunded ja tõsine soov rahva kasuks tegev olla. Juba seminaris andis ta rahva elu tõstmiseks raamatu välja: „Mõistlik majapidaja ja lastekasvataja“, kus palju tähelepanemisväärilist juhatust sees oli. Kirjanikuna on ta pärast oma ametipidamise ajal palju loonud, mida rahvas hea meelega luges ja veel praegugi loeb. Tal oli luulevõimu ühendatud mõistliku mõttega ja tähelepanelikkusega, mis elukogemusi tabaval viisil ära kasutas. Kooliõpetajana on ta oma truu töö ja lahke vastutulemise läbi igal pool õpilaste armastuse kui ka vanemate lugupidamise omandanud. Rahva elust ja püüdmistest võttis ta, kus võimalik oli, agarasti osa, seltsides tegev olles. Ka E. Kirjameeste Seltsis on ta ligi töötanud. Oma iseloomu poolest oli ta ülesehitaja töötegija kõlbuslik-aatelises sihis, aga sellegi pärast astus ta südilt võitlusele välja, kus seltskonna ja rahva huvid seda nõudsid. Oma nooremail päevil Jakobsoni mõju all olles — sest et nad naabruses olid üles kasvanud, seega tuttavaks ja noorussõpradeks saanud — avaldas ta oma sõbrale järele aimates enam-vähem käremeelsust, aga kui Jakobsoni mõju tema elukogemuste ja Jakobsoni surma järel lõppes, süvenes ta seda suurema hoolega oma loomukohasesse positiivsesse ülesehitavasse tegevusse. Ta jäi kõrge vanaduseni oma ametitöösse, surm tabas teda keset ametitööd. Ta elu ei olnud mitte kerge. Sagedasti pidi ta töökohti vahetama, oli kord pikemat aega oma lasterikka perekonnaga ka kohata, katsus midagi muudki ametit pidada, mis aga mitte ei õnnestunud; kuid see ei surunud tema tööjõudu mitte maha. Meie vahekord jäi kõik eluaeg sekssamaks, nagu ta juba nooruspäevil seminaris oli algust võtnud. Kellel on Jakob Pärnaga tegemist olnud, see on talt hea mulje kaasa võtnud. Ka rahva mälestustes elab ta kui lugupeetud kirjanik edasi.

Kui ma niiviisi olin noormeheks üles kasvanud, kõrge-
maid aateid ning paleusi oma hinges peites, siis juhtus
eesti elus ülitähtis sündmus, mis minu seespidise arene-
mise peale tunduvalt mõjus ja eesti ärkamisajale tubli ning
kindla nurgakivi pani.

1869. aasta suvel pühitses eesti rahvas ülemaalse laulu-
peo toimepanemisega oma 50-aastast vabadusjuubelit. See
juubelipüha oli suur ning tähtis samm eesti rahva arene-
mises ja kultuurielus. Ettevalmistuses sellele peole ja
tema kordasaatmises ärkas tema rahvusetunne ja rahvuse-
teadvus. Siin tärkas tunne rahvuslikust kokkukuuluvusest.
Vabastusepäev oli 26. märtsil (v. kal. jär.) 1819. aastal,
aga tema 50-aastast juubelit nimetatud kuupäeval kõige
rahva poolt pidulikult pühitseda ei lubanud — teiste takis-
tuste peale vaatamata — juba varakevadine aasta-aeg
mitte. Ometigi ei läinud see päev Tartus mitte tähele
panemata mööda. Selle päeva pühitsemiseks oli enne
lõunat Maarja kiriku kooride poolt Maarja kirikus vaimulik
kontsert. Ka „Vanemuise“ selts pidas seda päeva meeles.
Tulime kokku, iseäranis lauljad. Laulsime rõõmsas ning
tänuликus meeleolus ja kuulsime, mis J. V. Jannsen selle
päeva kohta kõneles. Viimaks seadsime end ritta ja tegime
— „Vanemuise“ lipp eesotsas — rongikäigu Maarja kiriku
laulukooridele koguduse majasse Kroonuaia uulitsal. Kui
seal olime vastastikku mõne laulu laulnud, pöördusime
jälle „Vanemuisesse“ tagasi ja võtsime omalt poolt jälle
Maarja laulukooride rongikäigu vastu.

Juubelipeo pühitsemise loa muretses „Vanemuise“
selts, kes selle mõttegi oli üles võtnud. Selle ettevalmis-
tuseks valiti pidukomitee, kus mitte üksnes „Vanemuise“
liikmeid ei olnud, vaid isikuid teistestki seltskonna-kihti-
dest, et see mõte ning ettevõtte laiemal alusel seisaks ja
laiemates ringkondades huvi ärataks. Pidukomitee juhata-
jaks oli Tartu-Maarja koguduse õpetaja A. H. Willigerode
ja tema abiks „Vanemuise“ president J. V. Jannsen. Suur
töö algas nüüd iseäranis komitee muusikaosakonnale, aga
ka kogu maal. Pidupäevani oli veel kõigest 3 kuud aega.
Võimalikult kiiresti pidid laulud välja valitama, trükitama
ja lauljatele kätte saadetama.

Ja nüüd algas kogu eestlastemaal see ülitähtis etteval-
mistamine juubelipeole. Mis elu see äratas, seda võib
enesele õieti ette kujutada üksnes see, kes seda ise
tol ajal on tähele pannud ja aja ning asjaga ühes elanud.
Ükski laulukoor — tol ajal üksnes meestekoorid — ei taht-
nud viimaseks jääda oma võimise poolest; sellepärast

tuldi lauluharjutusteks sagedasti kokku. Keegi ei jäänud tulemata; see ei olnud ju küll mitte sunduslik, vaid vaba-tahtlik vaimustatud ettevõte. Ei takistanud seal kokku-tuleku-koha kaugus, ei aja raiskamise mõte, ei paha ilm ega tee. Igaüks tahtis sellele üldrahvuslikule ettevõttele omalt poolt kõige paremat pakkuda ja ei vaadanud mitte selle peale, mis ohvreid ta seks tõi. Juba lauluharjutused iseenesest tegid raskusi, sest et sellekohane vilumus puudus. Sellepärast tarvitas see ettevõte palju tahtejõudu, järjekindlust, armastust ja huvi. Harjutusteks oli võrdlemisi õige lühike aeg, laulusid oli aga rohkesti ja nende seas ka raskemaid. Aga ometigi pidid laulud tähtpäevaks julgesti ja kindlasti käima.

Ja niisugused kokkutulemised ning ühised toimetused kõrgema otstarbega, kus kokkukõlaline laul inimesi ülendas ning vaimustas, olid õnnistusrikkad inimeste lähendamiseks, mitte üksnes tundeelu poolest, vaid ka rahvusliku ühistunde ning kokkukuuluvuse poolest, hakatuses väiksemas ringis, pärast kogurahvuslikus kokkukõlas juubeli ajal. See esimene laulupidu ajas oma juured seega laialt ja sügavalt rahva sekka.

Pidu kestis 17.—20. juunini. 17. juunil võeti koorid „Vanemuises“ (Tähe uulitsas) vastu ja korraldati pidurong. Pärast lõunat oli Maarja kirikus vaimuliku kontserdi eelproov. 40 koori umbes 800 lauljaga ühinesid nüüd esimest korda kooslaulmisele. Iga koor oli laulud oma juhataja arusaamise ja osavuse järele kätte õppinud; seepärast ei võinud mitte eeldada, et kooride võimised üheväärilised olid. Iga koor võis ju oma juhataja all enam-vähem rahuldavalt laulda, aga kui suur võis seks lootus olla, kui kõik koos võõra taktikepi järele pidid laulma. Jannsen jutustas pärast, et ta suure mure ja kartusega oli sellele esimesele kokkulaulmisele ilmunud; aga ta ütles ka, et see proov olevat paremini korda läinud, kui seda ilal võis loota. See andis lootust pidu õigeks kordaminekuks.

18. juunil vara hommikul puhusid pidust osavõtjad muusikakoorigid linna kirikutornides ja raekoja tornis koraale, mis sellele päevale ülendavaks piduliseks sissejuhatuseks oli. Siis kogunesid kõik pidulised „Vanemuise“ seltsimaja juurde ja asusid seal oma määratud kohtadele pidurongi. Rong liikus siis läbi linna toomikiriku varemete alla muruplatsile, kus pidujumalateenistus ära peeti. Seda toimetasid õpetajad: Willigerode, Hörschmann, Hollmann, Laaland ja Knüpffer. Pärast jumalateenistust liikus rong jälle „Vanemuisesse“ tagasi, kust igaüks oma korterisse lõunale läks.

Pärast lõunat liikus pidurong „Vanemuisest“ Puiestee uulitsasse mõisnikkude seltsi („Ressource“) suurde aeda. Siin peeti vaimulik kontsert ära Jannseni ja Säbelmanni juhatusel. Muusikakoorisid juhatas Väägvere koolmeister Taavet Wirkhaus, kes kõige esimese muusikakoori Tartu-Maarjas asutas ja pärast muusikakooride sisseseadmises kui ka nende juhatamises laulupidudel ning kontsertidel heade tagajärgedega tegev oli. Enne kontserdi algust ja kontserdi vaheaegadel pidasid kõnesid Willigerode, Hörschelmann ja Hollmann. Piduplats oli rahvast täis, kes ettekanded ülendatud meeleolus, vaimustusega ja kiiduavaldustega vastu võttis. Pärast kontserti liikus pidurong jälle „Vanemuisesse“ tagasi.

Teisel päeval oli enne lõunat ilmliku kontserdi proov ja pärast lõunat ilmlik kontsert eelneva ja järgneva pidurongiga. Rahvast oli veel rohkem kokku tulnud kui eelmisel päeval, mis sellest tunnistust andis, et eelmine kontsert oli hästi korda läinud. Laulujuhatajad olid needsamad, kõnelesid Jannsen ja Hurt. Publikum avaldas kiiduavaldustega oma täit rahulolemist.

Õhtul oli „Vanemuises“ pidulaud kaetud. Pidusöögist võttis suur hulk inimesi osa. Peeti rohkesti kõnesid; meeleolu oli pidulik, vaimustus suur, ehk küll taevas oma märjukesega püüdis eksitavalt vahele tulla.

Kolmandal päeval rongikäiku ei olnud, oli võistluslaulmine „Vanemuise“ aias nende kooride poolt, kes ennast seks olid üles annud. Ettekanded tunnistati heaks ja jagati kolm auhinda välja kiituskirjade näol. Lõpuks võttis Jannsen veel sõna, tänas kõiki osavõtjaid ja tunnistas laulupeo avalikult lõpetatuks.

Mõndagi räägiti piduliste vahel veel eraviisil kokku, sest pidu oli südameid liigutanud, südamed usalduses avanud ja kokkukuuluvustunde äratanud, mis nüüd kui väärtuslik tundmus koju ligi võeti. Imestlemisväärt oli see asjaolu, et kõigil pidupäevil mitte ühte joobnud inimest Tartu uulitsatel ei nähtud ega ka politsei poolt aresti puhkusele ei viidud, ehk küll tuhanded koos olid ja alkoholi igalt poolt vabalt saada oli. Kas oleme meie nüüd vähemalt samale seisukorrale jäänud või 57 aasta jooksul veel edasi saanud, iseäranis nüüd, kus me seda omas vabariigis oma tahtmise järele võime korraldada? Igaüks vastaku enesele oma äranägemise järele, kui kaugele edasi või tagasi me selle poolest oleme läinud!

Teised üldised laulupeod, mis eesti rahvas on pühitse nud, on:

II	laulupidu aastal	1879, 20.—22. juunil	Tartus;
III	"	"	1880, 10.—12. juunil Tallinnas — Keiser Aleksander II 25-aastase juubeli puhul;
IV	"	"	1891, 15.—17. juunil Tartus;
V	"	"	1894, 18.—20. juunil Tartus — 75-aastase vabastuspäeva mälestuseks;
VI	"	"	1896, 8.—10. juunil Tallinnas;
VII	"	"	1923, 30. juunil, 1. ja 2. juulil Tallinnas;
VIII	"	"	1926, 3. ja 4. juulil Tartus.

Ehk küll teised laulupeod oma olu poolest suurepärasemad olid kui esimene laulupidu, siiski ei olnud nende mõju terve rahva kohta nii ülendav, nii äratav, nii sügav ega nii tunduv rahvusliku elu kokkukõlalises arenemises ning edenemises, kui see esimesel laulupeol oli. Tookord valitses üksmeel, mingi lahkeli ei eksitanud ühist rõõmu ega lõbu. Usaldusega tuldi üksteisele vastu, avaldati kahtlusetat ja kartusetat mõtteid, soovisid ja lootusi rahva tulevikuaadete ja paleuste kohta. Ehk need avaldused küll ka võisid mitmekesisel olla ja mitte just ühte joont mööda ei käinud, siiski ei sünnitanud niisugune asjaolu vaenulikku vastolu, sest kõik mitmekesisus seadis ennast kõige paremas lootuses ning ülendavas meeleolus rõõmsa südamega paleuslikuma eesmärgi ühise kättepüüdmise alla vennalikus armastuses, ilma kadeduseta ja etteotsa tükkimata. See kuri vaim, kes ikka valmis on kõike head rikkuma ja vennalikkude armastust ning üksmeelt hävitama, ei olnud oma käskjalga lõhkumistööle veel mitte välja saatnud. Aga juba oli munetud ja peagi ka välja hautud see pahareti muna, mille tagajärjed on tänapäevani rahva elus tuntavad. Üksmeel ja ühistunne kõlbuslikul alusel on meie rahva seast kadunud. Rahvas on rohkearvulistesse kildkondadesse lagunenu, kes vihas ning vaenus üksteise vastu sõna ja teoga võitlevad, üksteist mustavad, kahtlustavad ja maha suruvad.

Juba teise laulupeo puhul, 1879. — kümme aastat hiljemini — tuli see õige tunduvalt avaldusele. Kontserdid iseenesest olid ajakohaselt rahuldavad, ka kõned täitsid oma kohuseid, aga rahva koosolekul, iseäranis pidusõõgil, tuli selgesti ilmsiks, et üksmeel ja rahvuslik vaimustus puudus, selle asemel aga umbusaldus ning vaenulik olek rahva keskel oli aset võtnud. Ettenähtud avalikkude kõnede järel kadus juhataja korraldusel kõnetool äkisti piduruumist,

et rahvaparteide kihutuskõnesid mitte võimaldada ja seeläbi vastastikku ärritust kõrvale hoida. Kui keegi aga ometigi kõnelema hakkas, siis hakkas samal silmapilgul ka muusika mängima, nõnda et kõneleja häält ka kõige lähematel kuulda ei olnud. Kas säärane korraldus just õige oli, selle üle võib ju vaielda ja ehk ka vastasele mõttele tulla, aga olukord rahva seas oli seda välja kutsunud. Kõik see ei tõstnud üldist pidutuju. Rahva meeleolu oli rõhutatud, üldist rõõmu ning vaimustust ei olnud mitte näha. Kildkondade viisi seisid pidulised koos ja ajasid erapolitikat, vastasrinna meestest kõrvale hoidudes.

Kümme aastat edasi rahva elus (1869—1879) ei ole siis, nagu nägime, rahvastunde süvenemist, üksmeele ja ühendusvaimu kõvenemist ning vennaliku kokkuleppimise püüet edendanud, vaid on sellevastu saavutanud parteivaenu, viha, kokkuleppimatust — ühe sõnaga: rahva lahutamist, lõhkumist sünnitanud ja teadvusega kasvatanud.

Need kaks laulupidu olgu siin üles tähendatud meie rahva edu ja tagurpidi-mineku näiteks. Teistest laulupidudest ei taha ma midagi kirjutada, sest rahva tõsise väärtuse tõstmiseks ei ole neil valitsevatel olukordadel mitte suuremat tähtsust olnud. Kus puuduvad rahu, leplik meel, kokkukuuluvusetunne ja ühine püüdmine kõrgematele eesmärkidele kõlbuslike aadete alusel ja valitsevad etteotsatükkimine, enesekasu-püüdev volihimu, teise mahakiskumine ja mustamine, kui lubatud ja harilikud abinõud edasisaamiseks, seal ei suuda niisugune välispidine lõbutsemine ja hurraahüüdmine mingit tõsist edu anda. Õrn laulujumal, kelle riik üksnes rahu, ühenduse ja armastuse piirides võib aset leida, ei võta mitte osa niisugustest pidudest oma ülendava mõjuga inimese sisemise elu kohta, sest et lauljad oma, ehk küll hästi kätteõpitud lauludega ometigi mitte tema riigis ei viibi ega tema õnnistustest osa saa. Natuke sügavamalt vaatleja lugeja saab sellest küll aru. —

Tekib küsimus: mis oli selle nähtuse põhjuseks, et niisuguse kõige paremaid lootusi äratava ärkamisaja järele tuli nii ruttu tagurpidi-minek? Selle põhjaks peame pidama seda juht- ning põhimõtet ja seda toimetusi viisi rahva juhata-mises ja kasvatamises, mis kehastatud oli *Carl Robert Jakobsonis*.

C. R. Jakobsoni negatiivne mõju rahva peale oli suur ja kestab ikka veel edasi, nagu umbrohi, mis ennast ikka jälle välja külvab ning ikka rohkem võimu oma kätte võtab, iseäranis siis, kui tema kõrvaldamiseks midagi ei tehta, vaid tema laialilagunemist veel rahvale eduks peetakse

ja tema endist külvajat kui pooljumalat austatakse. Aga nüüd võiks küsida: millega tuleb seda seletada, et seesugune paha vaim võis rahva seas nii pea aset võtta niisuguse rõõmsa ärkamise järel? Hingeteaduslikust küljest on see arusaadav, sest palju kergem on inimest alamate tungide, sundide ja himude teele tõmmata, kui paleuslikule teele ülespoole viia. Kõik avaldused, püüdmised ja tegemised, mis sünnivad viha, vaenu, kadeduse ja võimuhimu alusel, ei või ju muud kui sedasama vilja kanda, kui otstarvet ka ei tea kui ilusate sõnadega välja kiidetakse. Head otstarvet ei saa mitte halbade abinõudega kätte; mis niiviisi saavutatakse, võib kõige paremal korral tema karikatuur, tema moonutus olla, mille tagajärjed pole ülesehitavad, vaid mahakiskuvad. Jakobson ärritas rahva üles oma enesekohaste isiklikkude plaanide teostamiseks ja tegi seda „rahva armastuse“ ja „kõrge patriotismi“ nime all. Kui see tõesti oleks sünninud rahva armastusest ja ligikaudselt kõlbusliku meelsuse alusel, siis ei oleks ta rahvast üles hässitanud rahva paremate poegade vastu, kes rahvast püüdsid tõe ja kõlbuse põhjal loomulikult arenemisteel mitte üksnes välimiselt, vaid ka sisemise väärtuse poolest tõsta, et ta õigel viisil, õigete abinõudega ning õiges meelsuses läheneks oma etteseatud eesmärgile. Armastus ei lahuta, vaid ühendab ka vastupidisemaid olluseid. Aga Jakobsoni nõndanimetatud armastus lahutas rahvast ja võitis alaväärtuslikud iseloomud, kellel puudus sisemine väärtus ja paleuslik püüdmine, oma poolehoidjateks, kellel suured sõnad suus, kelle teod läksid aga tõeteelt sagedasti kõrvale. Jakobsoni patriotism oli lõhkuv ja hävitav, iseennast täis ja vaenulik kõikide vastu, kes tema politikat heaks ei kiitnud ega tema radu ei käinud.

Jakobson pani vaenukivi veerema; see on tugevasti veerenud ja rahvast omavahel vaenulikkudesse rühmadesse killustanud. Meie ajalehtedes on sagedasti hädaldavat ja kaebavat häält kuulda, et meie rahvaliikmeil on rahvustunne nii madalal järjel. Etteheiteid teha on kerge, aga keegi ei mõtle selle peale, kust see on tulnud ja kuidas nendes vaenulikkudes rühmades tuleks rahvuslikku ühistunnet, üksmeelt ja ühispüüdmist äratada, kõrgemaid aateid ning paleusi nende omaks teha. Sõnad ja kihutuskõned ei aita sisemiste väärtuste omandamiseks, ka koolid mitte, niikaua kui kõik vanale alusele jääb ja pahe mitte juurtega välja ei kista üldise kasvatuse ning juhatuse abil kõlbuslikul alusel. Et aga meie rahva tegelased seesugust vaenulikku ning sõjalikku olekut rahva edenemiseks tarvi-

likuks peavad, siis peetakse ka tema esimest algatajat au sees kui nõndanimetatud „rahva iseteadvuse“ sünnitajat, mis aga ülendavast aatelisest rahva iseteadvusest kaugele taha jääb, jah isegi tema karikatuuriks muutub ja õigele vabaduspüüdele näkku lööb seeläbi, et ta lõhkumis- ja hävitustööle kihutab. Sellest annavad tunnistust tolleaegsed tähtsamad sündmused rahva seas, kus Jakobsoni kuulus „rahvuslik iseteadvus“ ja „rahva-armastus“ kõige ideaalsemad rahva asutised ettearvatud plaani järele meelega oma volihimu ning kuulsuse kasuks põlastavate abinõudega oma mitteküpsede ilmavaate-osalistega purustas ning ära hävitas.

Mis Jakobson muidu rahva kasuks oma kirjades on positiivselt, objektiivselt teadusepõllult pakkunud, seda ei taha ma sugugi vähendada, aga see ei paku ammugi mitte tasakaalu sellele eitavale mahakiskuvale vaenulisele vaimule, mis ta sõna ja teoga rahva seas rahva lõpmata kahjuks on äratanud ning tegevusele pannud, mis nagu laviin oma hävitava mõjuga ikka kasvab.

Mis ma siin avaldan, olen ma isiklikult läbi elanud ja teada saanud mitmeaastase kaastöötamise tagajärjel Jakobsoniga E. Kirjameeste Seltsis ja E. Aleksandrikooli asutamise peakomitees. Olen ka isiklikult jälginud Jakobsoni sõnadele ning tegudele väljaspool nimetatud asutisi ja olen nende mõju ning tagajärgi rahva seas tähele pannud.

Nüüd astuvad noored mehed üles, kes Jakobsoni vaimus on kasvatatud, kes ehk poisijõmpsikatena Jakobsoni kord on näinud või teda ei olegi näinud ega kuulnud, vaid teda tunnevad üksnes tema austajate kiitustest ja tema kirjatöödest, mis tema sisemise elu väärtusest üksinda ammugi mitte ei suuda õiget pilti kujutada, ja luuletavad temast oma arvamise ning soovide järele asju, mida olemas ei olnud, või valgustavad neid ebaseisukohalt. Säärased ajaloo kirjutajad võltsivad seega eesti rahva ajalugu.

Kes isiklikult pilku on heitnud Jakobsoni hingeelusse, see arvustab tema meelsust, mõtlemist ja sõnu koguni teiselt seisukohalt, kui kaugemalseisjad seda suudavad teha. Ei olnud kerge Jakobsoni hingeelusse pilku heita. Oma poolehoidjaid ja sõnakuuljaid hoidis ta ikka kolm sammu enesest eemal, see tähendab: oma sisemisest ilmast, nõnda et neil võimalik ei olnud õiget vaadet tema sisemisest elust, s. o. tema õiget väärtusehindamist omandada. Üksnes tema sõnad, korraldused ja käsud olid mõõduandvad, mida siis ka kõrgema mõõdupuu puudusel järele mõtlemata täie usaldusega vastu võeti. Ka oma silmad kattis ta tumesiniste prillidega, et sealt midagi välja lugeda ei võidud.

Kõrgemalt seisukohalt vaadates ja kõrgemat kui üksnes politika-möödupuud tarvitades, mis tõe ja ausameelsuse oma tarvituselevõetavaist abinõudest sagedasti ära jätab, võib Jakobsoni avaldusi sõnas kui ka teos õigel viisil mõista ja arvustada, aga suure massi poolt, kelle alamaid sunde osav juhataja oma voli ja võimu alla suggereerib, ei ole seesugust kindlat seisukohta mitte loota, nagu meie ajalugu seda senini on tunnistanud ja veelgi tunnistab.

Jakobsoni avaldused olid kõige selle vastu, mis mitte temalt ja tema poolehoidjatelt välja ei läinud. Keegi ei leidnud tema ees armu, kes julges tema arvamiste ja ettevõtete vastu rääkida. Seda kiusas ta kõikide abinõudega taga, kuni ta selle oli rahva ees moraalselt hävitanud suusõnaga ja iseäranis kirjalikult oma „Sakalas“.

Aga, ütleb ehk mõni, seda teevad tänapäev ju kõik erakonna-juhivad, iseäranis, kui leht on oma käest võtta, mida ju täiesti lubatavaks, harilikult tarvitatavaks abinõuks peetakse rahva kasvatamises ja edendamises!? Et see aga tõesti kõlvatu on, seda ütleb igaüks tõesti haritud inimene, kellel on vähegi sotsiaalset tunnet, kes tahab seltskonnas ülesehitavat ning edustavat tööd teha, kes oma sisemise elu hariduse põhjal ennast mitte ei püüa oma arvamistega ning arvustustega tingimata ikka etteotsa seada ja igatahes oma võimuhimu rahuldada, ikka oma kasu ja oma au taga ajades, vaid püüab rahumõttes sõna ja teoga paremu- sele pöörata, kusjuures ta iseloom võib oma aatelist rada eksimata edasi käia. Et mõtted ja arvamised seejuures võivad lahku minna, nagu seda tõesti ka sünnib, sellegi pärast ei ole see kogunisti mitte tarvilik, et sellest vaen ja viha, isiklik mustamine ja mahakiskumine sünnib. Kas me ei peaks mitte kõige suurema hoolega püüdma, et meie rahvas omandaks enesele niisuguseid ideaalsemaid mõtteid, mida meie noorsoo kasvatuses tingimata tuleks tähele panna, kus kasvatajate ja ilmeksimata rahvategelaste mõjul Jakobsoni ilmavaade kergelt ja laialt juuri ajab.

(Järgneb.)

Keeleuuduse äärmised kadakasakslused

(psüühilise ühetaosuse seisukohast).

Omaval ajal löi laineid ajalooline panbabülonism. See „kõik on pärit Baabelist“ fugines peajasjalikult filoloogilistele kaalutlustele. Leiti, et Baabeli kiilkirju elusate keeltega võrreldes väga mitmed sõnad „väga“ ühtemoodi kõlavad.

Seda teooriat harrastasid niihästi õpetatud teadlased kui ka amatöörid. Nii meilgi dr. Hermannini vastavat üritust on hiljemini jätkanud J. Paalala, ja nähtavasti peab ka Jüri Truusmann eesti rahvast „Baabeli rahva järeltulijateks“.

Kui kõrvale jätta „asjaarmastajad“, tuleb ka õpetatud mees- tel ja filoloogidel just selle teooria juures õige teraval kujul esile mitmete psüühiliste tõsiasjade mittetundmine. Seda muidugi li- saks metoodilistele küsitavustele, viiperustele jne.

Juba W. Wundt juhtis oma „Völkerpsychologie's“ tähelepanu asjaolule, et näit. nii silmatorkav nähtus, kui seda on *m* täht esi- mese isiku mõistet („mina“, „minu“) tähendavais sõnades, ei tar- vitse seletatav olla mingisuguse keelilise põhjuslikkusega, laenuga, vaid et siin on tegemist huulte liigutusest tingitud häälikuga, kui ürgnimene hakkas käe asemel suuga, huultega enese „mina“ peale näitama. Sama laadi on lugu ka demonstratiivpronoomenites esi- nevate *t* ja *s* tähtedega. Selliseid ja kaugemaidki nähtusi selgita- vad mitmedki lapsekeele paralleelid, kust ikka enam ja enam nä- hakse, et senioletatud objektiivne kausaalsus on tihti peale tõeliselt ainult näiv.

Puhastavalt ja kriitiliselt valgustavalt on mõjunud siin eriti K. Marbe ja tema õpilaste käsitlused psüühilise ühetaosuse ja eelistatud assotsiatsioonide nähtuse kohta, missugused uurimused, nii sihtekobavad kui nad ka on, üksikteaduste rakked juba nüüdki suudaksid mõndagi pakkuda.

Psüühilise ühetaosuse nähtuse järele osutab terve hulk ini- mesi, kui neid samadesse tingimustesse asetada, samu psüühilisi elamusi, mis aga igaühes iseseisvalt toimuvad.

Nii näit. kui inimkogule pakkuda ärritussõna „värv“, reageerib suurem (mõnikord isegi absoluutselt suurem) hulk sõnaga „pu- nane“. Ühekohalistest arvudest näitab võluvust arv „7“ jne. Psüühilise ühetaosuse nähtustele satume ka kirjavigade, tahtetoi- mingute, hinnangute, määrangute jne. puhul. Sellele nähtusele al- luvust tuleb mõnel isikul enam, teisel vähemal mõõdul ette. In- telligents esineb enim virgutajana kui takistajana.

Neid asjaolusid tuleb silmas pidada üldiselt keeleuuenduse ja eriti uute sõnade loomise töös. Kui me eelistatud assotsiatsioonide nähtuse tundmise kaudu õige statistilise tõenäosusega võime esile- kutsutud mõtte-eseme kätte leida, siis peab ka analoogiline metoo- diline võte viljakaks osutama näit. iga uue, kunstlikult loodud sõna menu hindamisel ja ettearvamisel. Sest iga uussõna on psüh- holoogilisest seisukohast vaadates ärritussõna, mille otstarbekoha- suse aga ära määrab nende ühetäoste assotsiatsioonide koguhulk ja sobivus, millele esilekutsumiseks vastav sõna lendu on lastud.

Peaaegu sama menukas ja müstiliselt panbabülonistlikku teoo- riati ületavgi on vaade, et sõna kõlalise ilme ja selle sõnaga mär- gitud eseme loomu või mõiste vahel olevat mingisugune iseära- line ja sellisena teatud viisil objektiivne kooskõla.

Igal mõistel (ka kõige abstraktsemal) olevat teatud iseloom, jume, mis esinevat ka teda märkivas sõna kõlas. Otsekõlalisi olu- seaduslikkusi ei otsita mitte ainult onomatopoeetilistes ja s. s. häälitusis jne. tähendavais sõnus, näit. „hinnumine“, saksa k. „Wiehern“, ladina k. „hinnitus“, vene k. „ржание“, aimaks siis vastavat hobuse häält järele, vaid subjektiivse sissekuulmise tõttu minnakse isegi umbes nii kaugele, kui — olgu illustratsioonina mär-

gitud — näit. J. Paala, kelle arvamise järele näit. „... sõna „poeg“ on poisilapse karjumist haugutav jäljendus“.¹⁾

Ka „keeleuendaja“ Joh. Aavik kõneleb mitut puhku sõna kõlalisest „muljest“ või „jumest“.

Mis ta selle all just mõistab, jääb siiski võrdlemisi uduseks. Ta kirjutab: „Ehk küll ei yhtki orgaanilist, vajadusliku sident ja suhet sõna ja mõiste vahel, mida eelmine symboliseerib, pakub iga sõna pelga foneetilise nähtusena teatava jume, avaldab teatavat mõju, tekitab meeleolu, mis tundub enam-vähem kohane, sarnane olevat sellele, mida symboliseeritav mõiste või asi ise äratav“ (Joh. Aavik — „Keeleuenduse äärmised võimalused“, 42. lhk.).

Et Aaviku arvates „... see muljekohasus mõistele on... õige heljuv ja raskesti määratav asi...“, aga ta seda uute sõnade loomisel siiski õige tähtsa kriteeriumina tarvitab, siis oleks väga huvitav just Joh. Aaviku enese uute sõnade magasin salvedesse natuke sügavamalt pilku heita, kuna juba ka psüühilise ühetaosuse komplitseeritud tingimuste analüüsimisele mõndagi näpunäidet peaks pakkuma seesuguse „pelga foneetilise nähtuse“ tekitatud „meeleolu“ pärimõjurite ligem tundmaõppimine.

Väga head materjali pakuvad sellest küljest ta „Keeleuenduse äärmiste võimaluste“ 164.—169. lhk. („Siinamaani loodud kunstlikud sõnad“). Siin on mõningad väärtuslikud märkused mõne sõna tekkimise kohta, märkused, mis küll võrdlemisi kehvad, kuid enese-pihitamisena ometi ülitähtsad.

Nii näit. sõna reetma juurde antud seletus — „ära andma“; kõlaliselt natuke nõjat saksa sõnale ‚verraten‘; reetlik — ära-andlik — annab võtme keeleuendaja töötuppa. Aavik mõnab veel paaril juhul uussõnade võõrakeelsete eeskujude „suggereerivat“ mõju. Nende juhtumuste juures näib ta teadlik olnud, kuna ta mujal niikuinii end õigustab ka värsketest kultuurkeelte (saksa, vene) juursõnade salvedest matti võtma.²⁾

Kuid et ta enamail juhtumusil ilmsed võõrakeelsete eeskujude mõjud mainimata jätab, siis — vaevalt on need juhuslikud kahe silma vahele jätmised — tuleb oletada, et tal enamasti omalgi puudub ülevaade vastavate kadakasakslikkude (laiemas mõistes) mõjude kogusummast.

Nii on saabunud sõnad: „lünk“ (saksa k. „Lücke“, prants. k. „lacune“); „peiring“ („peirima“) (inglise k. experience, missuguse ingliskeelse (resp. ka prantsuskeelse, kuid rõhu eespool-olemise tõttu on ingliskeelne tähtsam) tõlke ta siin unustanud juurde lisada; ometi on see siin rohkem mõjustanud kui saksa k. „Erfahrung“, ammugi venekeelne „опыт“; experience'i mõjuvust on suurendanud muidugi ka prantsuse ja ladina keele sama juur); roim (crime).

Inglise keele oskajale on „evima“ (mina „evin“ — I. „have“) sama morkamööda kui Tallinna (ja Kuresaare?) kadakate „übertõigitamine“ ja „kümmerdamine“, seda enam, et mitte üksi vas-

¹⁾ J. Paala — Blaabeli rahva järeltulijad, 30. lhk.

²⁾ Kui edaspidi näeme võõrkeelte mõju keeleuenduses, võiks pühas lihtsameelsuses küsida, miks meie siuname saksapärasest lauseehitust, heaks kiidame aga ülevõetud sõnu, mille järele meie esivanematel tarvidust ei ole olnud. „Äraandmise“ mõiste on nähtavasti tume olnud.

tava sõna, terminus technicuse, vaid ka selle mõiste funktsionaliseerimine („mina oman“ pro „minul on“) võib olla küll „rikastusena“, tõenäolisemalt aga kadaka vesivõsuna meie keele omapärasusele — omapärasus võib ka vahendite lihtsuses, kehvuses avalduda — võrdlemisi naha peale kipub.¹⁾

Aaviku uute sõnade kunstliku loomingu meetod on juba eeskätt — sine ira et studio! — kadakasakslik. Uue sõna looja katsub kõik „võimalikud“ kombinatsioonid läbi ja „valib“ selle, mis talle „tundub“ kohasena, kusjuures juba ka „võimalused“ (näit. silpide arv, väide jne.) ette sama „kohane-tundmise“ kriteeriumi tähe all saabuvad. Võõrkeelte oskajana — kuna ju kunstilikke sõnu seni enamail juhtumusil sellepärast on loodud, et võõras keeles teatud sõna olemas on — mäletsetakse siis häälikute ühendeid, kusjuures kõige sobivamana tunduvad ja keelepäralt sades-tuvad teatud mõistega, asja ettekujutusega juba varemini seotud kombinatsioonid.

Keelemees aga petab ennast ja teisi sellega, nagu oleks sõna ei tea kui uus, ja nagu oleks tal „pelga foneetilise nähtusena“ „jumi“ ja „meeleolu“, mis vastab just teatud mõistele.

Ja selles peitub ka mõnegi uue sõna läbilööv mõju.

Ekh katsuge järele, pakkudes isikule, kes ei tea või võimalikult sajabrotsendiliselt ajutiselt ära on unustanud, et mõiste „kogemus“, „Erfahrung“ on mõnedes keeltes sõnastusena sama-juureline, mis ladina k. algeliselt experiri, experimentum, pakkuge säärasele isikule sõna „peiring“ ja „peirima“. Ta ei leia kindlasti mitte mingisugust foneetilise nähtuse „meeleolu“, enne kui ta tähelepanu pole juhitud vastavale „experience“ile“. Nende ri-dade kirjutajal oli juhus seesugust nähtust tähele panna. Katse-isikul löid otse silmad särama, kui talle ta hinnangul abiks olles meelde algatasin, et „peiring“ pole mitte ainult „Erfahrung“, vaid ka just „experience“, ja — nüüd leidis ta, et „peiring“ on ime-tuttav ja — imesobiv talle omistatud mõistele.

Moraal: mida lähemal võõrale eeskujule üks sõna on, mida kadakasakslikum uussünnitis, seda suurem menu on tal teatud kihi juures: nimelt nende juures, kellele võõras eeskuju on isegi juba in succum et sanguinem imunud.

See immutis võib ka enesevaatluse puhul varjule jääda.

¹⁾ Uussõnadega zhongleerimine võib kergesti muutuda keele-instinkti väntsutamiseks, sest keele „rikastamine“ on väga umb-määrne mõiste eriti uute kunstlike sõnade loomingu seisukohast. Ei leia võimaliku selle juures praegu pikemalt peatuda, kuid oleme ju kõik arvamisel, et ega klaver sellepärast veel rikkalikum ja nüansivõimelisem muusikariist pole viiuliga võrreldes, ekh tal küll keeli ja klahve palju rohkem. Teiseks on just siin paras paik tähen-dada, et teatud keele rikastussuund on otse hädaohtlik spekulereerimine, näit. verbaalsete uussünnitiste juures. Ladinakeelseid verbaalseid konstruktsioone maksab ikka elektri tarvitamise ajajärgul küll asendada meie rahutute, tõttavate asisõnade abstraktsemate väl-jendusvõtetega. Käesoleva kirjutise valminud, juhiti mu tähelepanu H. Pöögelmanni artiklile ajakirjas „Oras“ (Leningrad) 1926 nr. 1—2, mis, kui maha arvata kommunistlik stiil ja sõim, ometi lage ei ole teatud tõetuumikust, kui ta arvab, et keeleuunduse asjus on kaasa mõjumas ka „moenarrus“ jne.

Nii näit. ka 1917. a. loodud sõna siiras (siira) kohta Joh. Aaviku poolt antud seletuses (op. cit.) — „otsekohene, avameelne. s. k. aufrichtig, искренный, vn., pr. sincère (mis natuke 'suggeerend')“ — on Joh. Aavik nähtavasti ise teadmatuses, et soome „suora“ konsonandid (nagu need üldiselt konstantsema mõjuga näivad olevat) igatahes ka ja rohkemgi kui „natuke“ on tõukejõuks olnud.

Peale otsekoheste võõrsõnade mõju on Joh. Aaviku juures kaasa avitanud ka mõistete lükitus. See sünnib skeemiliselt sel moel, et ta võrdleb kaht mõistet, ja kui need teatud kulgemispunkte osutavad — kõige puhtamal kujul, näit. notions inter se convenientes kujul —, omistab ta mittesõnastatud mõistele (kui teise mõiste jaoks sõna olemas) feist mõistet märkiva sõna — moonutatud kujul. Nii on näit. „jaunis“ puhtalt moonutatud „kaunis“, sest „edel“ on ju natuke teist kui „kaunis“, jaunis samuti, ergo... Samuti „range“ (saksa k. streng! vrdl. kadakaslik „treng (reng) mees“!) juures näib eriti „kange“ olevat oma värvingut heitnud.

Materjali nappuse tõttu on aga just siin võrdlemisi riskantne kindlamaid oletusi teha, kuna sõnalooja enesevaatluse ja tema sellekordsete mõiste- ja sõnavaraliste mõjurite kindlakstegemine on liigigi raske, ning vaatleja võib kergesti külge pookida omi subjektiivselt eelistatud assotsiatsioone.

Siiski näib mulle kaunis kindlana, et Aavikul op. cit. 43.—48. lhk. suure aparatuuriga tuletatud või näidatud, kuidas tuletada sõna „veenda“, „jumekus“ ja kombineeriv väljavalik siiski rohkem kui Aavik ise võib-olla teabki on mõjustatud soome „vietelläst“ (veeldada) — mõistelükituse tõttu.

Osa etendavad võrdlemisi tugevasti ka visuaalsed ja motoorsed ettekujutused. Nii selgub Aavikust, et „veenda“ juures tal assotsieerub ka „väänata“. On mõeldav ka „vedada“. Need kõrvalnähtused muidugi lisavad psüühilisele ühetaosusele sõna edukaks läbiminekuks sobivaid tingimusi juurde.

Muu seas — olgu just siin soov avaldatud, et sarnaste uute ülikunstlikkude sõnade loojad ja loomise harrastajad oma clamused (mõjurid, läbikaalutud sõnad jne.) otsekohe sõna saabumisel kirja paneksid, vähemalt sel määral, kui palju nad iseenele suudavad aru anda. Ettevaatus, et laiem publik teeks vahest tavalise vea, tulemuse hinnangu ära vahetamine ja mahatagemine tulemuse saabumise loo teadmise tõttu ei tohiks mõõduandev olla, sest selle materjali avaldamisega võib viivitada kuni sõna saatuse lõpliku otsustamiseni. Mulle näib, et ka Aavik sõnade esmakordsel esitamisel sellest küljest vähem avameelne on olnud.

Kõigi tingimuste kohta ei ole ju ka sõnaloojal enesel ülevaadet. Näit. ülalkäsiteldud „veenda“legi“ algkonsonanti otsides laseb Aavik ennast seletada, et (t ja k kui „liiga sagedaid“ kõrvale heites) „muudest leiame v kõige kohasema sellemõistelisele sõnale“. Miks just v — selle on ta esitamata jätnud. Võime küll oletada mõistelükitusliku „vietellä“ juurde vahetuma „vakuuttaa“ ja kõrvalassotsiatsiooni „väända“ ning b—v muutusliku mõju „überzeugen“ ja „убъждать“ mõju, kuid tähtede piiratud arvu tõttu on vaatleja kombineerimisvõimalustel piiramata voli. Et siin tihtigi sõna looja ja kõrvaltvaatleja on sunnitud paratamatult vastollu sattuma, on kindel; näit. pakub Aavik sõna „orb, orvu“

tuliue sõnarija — vrđl. „...täiesti hää uus sõna orb (gen. orvu), mis on võetud soome keelest, kuid mis esineb ka ühes meie rahva-keelses tuletuses (orvik, v. Wiedemann)“ (Aegkiri Keeleuuendus 1925, nr. 3/4, 7. lhk.) — olgugi et mina jälle seda igivanaks pean ja arvan, et ka keelemeistrile ladina „orphanus“, kreeka „ὄρφανός“est on oma mulje sisse raiunud.

Igatahes on kindel see, et „pelga foneetilise nähtuse“ „jumi“ või tema loodud „meeleolu“ vähemalt Aavikul pole nii lihtne esteetiline või s. s. suhtumine, vaid pigemini „foneetilise nähtuse“ enese mõjustamine teiste „foneetiliste nähtustega“.

Asjal on aga veel teine külg.

See on, kuidas meie keeletarvitajad iga üksiku sõna puhul suhtuvad nende kadakaeuroopalistesse ussinnitistesse. Seesama kadakasakslik sõnadetagavara võib mõjuda ükskord positiivselt — vastava hingstruktuuriga isikute juures, teinekord aga võib otse vastupidi kindel võõrapärane (kas või puhtkõlaline) assotsiatsioon, kui see juhuslikultki sõnale külge haagib, takistuseks saada. Säherdused „reetlikud“ „peiringud“ on rikkumata maitsele umbes sedasama, mis näit. ülitreenitud koka gastronoomilised saavutised, kus taim maitseb lihana ja liha puuviljana: inimene sooviks parema meelega vähem läbiseeditud toitu, sest kui juba, siis juba „experience“ pro „peiring“. Umbes seda võis tähele panna ka „jaunise“ juures, kus läti „jauns“i meeldetuletav maik supi mõnelegi niivõrt vastikuks on teinud, et ei aita ükski loogiline seletus või psühhoanalüütiline trikk.

Aavikule enesele ei meeldi näit. otse „hirmus“ koolipoiste keel: „Mis atmetka sa said?“ nähtavasti mingisuguse kõrvalassotsiatsiooni tõttu, kuna ta valmis on vene keelest tarvitusele võtma „almaasi“, millega märgitud ese palju „jaunim“ on, mis pärast ka vastava ettekujutuse subjektiivne „jumi“, igatahes juhusliku lõbutundelise assotsiatsiooni tõttu, on sõnale üle kantud. Samuti sarjab ta mõisamamlite kadaklikke harrastusi. Kuid „Uute sõnade sõnastikus“ figureerib tal „santlaager“ uue sõnana, mis ometi palju väiksemat mõistelukitust osutab, kuna ju „Siuru“-aegne eelistatud „santlaagrite“ „santlaagerdamine“ kõige pealt tänu Vilhelm II-le „Handlangeri“ kujul 1897. a. peale Lääne-Euroopas oma võidukäiku alustas.

Mitte üksi Aavik, vaid tänu tema 500-margalisele lubadusele on ka mitmed teised uute sõnade loojad püüdnud kunstlikult keelega komistades metateesi jne. kaudu võõrsõnu eestipärasteks ümber seedida. Et need aga samades tingimustes ei asu — ei tunne samal määral neid keeli, kuna subjektiivsed assotsiatsiooni-sõltumused niikuinii enam lahkuminevad, siis ei ole tagajärjed, nagu ajakirjast „Keeleuuendus“ (nr. 2, 1925) näha, mitte kõige hiilgavamad ka just selle tõttu, et ei osatud tabada Aaviku maitset, mis ometi väga tähtis on, sest „...mitte igasuguse sõna eest ei makseta tasu, vaid ainult niisuguste eest, mis nende ridade kirjutajale (s. o. Aavikule) meeldivad, s. o. talle tunduvad hääd ja kohased olevat“ („Keeleuuendus. äärm. võim.“, 170. lhk.).

Kui oleks mõistel ja sõnal jumeline sõltuvus, mis subjektiivsusest üle ulatub, siis jääks arusaamatuks, miks tõsiselt ettepanud sõnad „luivama“ уважать ja „oissuma“ соотвѣтствовать Aavikule aga järsku kõlaliselt ebakohastena ja veidratena tunduvad („Keeleuuendus“ nr. 2, 1925).

Sõna „foneetiline nähtus“ on niikaua neutraalne, kui me sinna ise midagi sisse ei kuule. Looduse jne. häälte puhul on sissekuulmist pea igauks enese juures tähele pannud. Ollepudeli tühjaks joonud mehele võib suvise kuuma ilmaga vanker kogu kodutee karjuda „purjus“, „purjus“. Sarnane kahe mõiste omistamine (1) meelde tuuletada ja 2) korda minema) samale sõnale — „lau-nima“ (vt. cit. „Keeleuuendus“) on huvitava psüühilise ühetaosuse kurioosumina näiteks kahte moodi sissekuulmisest.

Praktiliseks näpunäiteks aga neile, kes uusi sõnu tahavad luua (NB! — 500 mk. tükk!), mille kohta Aavik ei tarvitseks kaevata, et „...kõla tundub ebakohasena neile omistet mõisteile“ või „...on tundmus, nagu peaks nende asemel olema mingi teissuguse kõlaga sõna“, olgu veel kord kinnitatud, et ega natuke kadaklust paha ei tee. Ettepanud ja läbiläinud, s. o. premeeritud sõnade vahetamine saaks igatahes paranema. Viimaste andmete¹⁾ järele oli see 140:1. Ja see ükski pole küll just vist väga kadaklik.

Juh. Libe.

Kirjanduslik ülevaade.

A. Jürgenstein: Carl Robert Jakobsoni elu ja töö. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus, 1925. Tartu. 115 lk. Hind 130 mk.

Ärkamisaja suured tegelased puhkavad juba ammu mullas, kuid nende elu ja tegevuse üle on avaldatud väga napilt asjalikumaid uurimusi; iseäranis puudulik on elulooline kirjandus. Kui hea meelelega tahaksime näha Kreutzwaldi ja Jannseni elukäiku põhjalikult ja huvitavalt valgustatuna, ent seda soovi ei saa täita, — pole ühtegi eriraamatut nende isikute kohta.

Õnn, et Aino Kallas ei põlanud vaeva Koidula kohta andmete korjamisel ja kirjutas selle tulemusil kunstiväärtusega „Täheleõnn“ soome keeles, kust võimaldus see eesti keelde tõlkida. Ja sama suur õnn on, et Anton Jürgenstein asus mõni aeg tagasi Jakobsoni elulooliste andmete korjamisel ning nende põhjal kirjutas „Jakobsoni elu ja töö“ — teose, mis täis sisusse süvenemist ja asja mõistmist.

Suure huviga asud selle raamatu lugemisele, sest juba alul puudutab autor sinini tundmatuid andmeid. Jürgensteini jutustusest kuuleme Jakobsoni vanemate kohta: Nad olid usklikud ja valju loomuga inimesed; Jakobsoni ema oli venelane, Jakobson sündis kolm kuud peale noorpaari pulmi, peale Carl Roberti oli vanemal veel kaks poega ja kolm tütar.

Jürgensteini raamatu parema omadusena tuleb nimetada Jakobsoni iseloomu reljeefset väljamaalimist ja järelduste tegemist iseloomu omaduste puhul. Saame pildi Jakobsonist kui tagasihoidlikust ja enesesesulgunud inimesest, kes juba lapsena avaldas teravalt neid omadusi. Seda võib kinnitada ka avaldatud päevapiltide järele, mis osutavad peale muu iseteadvust ja enese-lugupidamist.

Jakobsonist on jutustatud tema avaliku tegevuse alul nii täielikult, et on kõneldud igast tema artiklist paari aasta jooksul Jann-

¹⁾ „Keeleuuendus“ nr. 2, 1925.

seni „Postimehes“. Selle juures näeme, kuidas Jakobson tõuseb kartmatuks valguse ja edumeelsuse nõudjaks. (Mispärast just, seda on seletatud üldiste oludega.)

Tagaseina ja kõrvaltegelaste kujutamises on Jürgenstein sama asjalik vaatleja ja eritleja kui Jakobsoni puhul. Näeme kaasaja poliitilist olukorda, heatahtlikku Jannsenit ja kirjandustegevust algavat Koidulat, Jakobsoni kaastöölisi „Sakalas“ jne. Selle alla on ruumi vahest rohkem tarvitatud kui tarvis.

Kõhaliku tähtsusega on Jakobsoni tegevus Väandras vallakirjutajana ja seltskonnategelasena.

Raamatus on ära trükitud mitmed pildid, mis lähendavad tegelasi ja kohti praegustele lugejatele. Jakobsoni pilte on ainult kaks, noormehena ja Peterburis olijana; pilt Jakobsoni viimasest elueast oleks olnud tingimata tarvilik. Veel on pildid Jakobsoni isast, tema naisest, elu- ja suremiskohast ning hauakünkast Kurgjal. Peale selle kaks Jakobsoni käekirja näidet.

Jakobson suri enneaegu, kuid ta surm hoidis ära suurel mehel raskeid poliitilisi pettumusi ja kannatusi, nagu ütleb Jürgenstein. Jakobson rikastas meie minevikku sirgjoonelise rahvusliku kange-laskujaga, „kelle najal tulevikuski uued põlvend endid püsti ajavad“.

A. Roose.

Killud ja dokumendid.

Kirjanik Ado Reinwaldi viimaseid kirju¹⁾.

Avaldame siin mõned A. Reinwaldi kirjad, ²⁾ mis kirjutatud Tartu maakonna valitsusele ja mis valgustada aitavad ühe lauliku viimaseid elupäevi, kelle viimsed „laulud“ on palved kõige hädalisema, igapäevase leiva saamiseks.

I.

Auustatud

Tartu Maakonna valitsuse peamehe, härra Bach'ile.

Eesti kirjaniku Ado Reinwaldi väga andlik palve.

Teie suure meelse ja helde abi läbi oli minul võimalik saada ülikonna riiet ja saapa nahad, nüüd võib vana laulik jälle julgeste inimeste seas ja seltskonnas liikuda.

Palun minu ja abikaasa väga palavat südamlikku tänu vastu võtta.

Minu asi riiete poolest oleks nüüd korras, aga minul puudub veel alusriiete osa. Ei ole amet, pükse ega voodi lina — kõik on kulunud ja närudes. Käin kodus ilma ammeta, kore kuub palja ihu peal, nõnda samuti ka minu abikaasa! —

1) Algkirjad üle antud Akadeemilisele Kirjanduse Ühingule.

2) Muudatusteta ja parandusteta kirjaväis, välja arvatud muudatused s pro f, v pro w.

Palun väga andlikult meid ka sellest hädast välja aidata, et võiksime olla inimesed, inimeste seltskonnas.

Meil puuduks ja kuluks ära pesu riidet umbes 40 arsinat, siis oleks ka see viimne hädaoht mööda. Jääme Teie helde abi peale ootama.

Adres: Elva posti kontori.

Südamliku tänuga, vana Eesti laulik

Ado Reinwald.

Elvas, 30 April 1920.

Foto Niggol.

**Majake Meeri valla Kulbi Iohus, kus elas ja suri
Ado Reinwald.**

II.

Ei jõua marki osta!

Auustatud

Tartu Maakonna Valitsusele.

Tartu maakonnast, Meeri vallast, Elvast, vana Eesti kirjaniku Ado Reinwaldi Jüri p. andlik palve normi vilja saamise asjus.

Minul on praegu toidu ainetest, isiärane leiva viljast, rükkidest suur puudus ja see häda ähvardab tulevikus veel kibedamaks minna. Perikond on kolm hinge suur, mina, naine ja surnud tütre poeg, kasulapseks, kõik töövõimetumad inimesed. Käisin mitmes vallas ja taludes otsimas ja samusin jala kümned verstad vaevaga läbi, aga keegi peremees ega põllupidaja ei müi minule, vanakesele terakest vilja, kas sure või nälga. Peremehed ja põllupidajad on ahnusega nagu hulluks läinud, müivad kõik oma viljad vähelt kauplejatele, kes vilja salaja jälle mitmekordse hinnaga eest venemaale veavad, muidugi mitmekordse kasu eest.

Vabamüik oli suur eksi sammu, oli paljas ilus sõna, millega vaesed ja vanakesed nälg jäeti. Vabamüiki ei ole kuskil muial olemas kui peremeeste ja spekulantide vahel.

Minule müiti sügise kolme hinge peale valla magaskist iga hinge jauks 1½ puuta rükkid, see on juba otsas ja lisa ei ole enam kustkilt saada, kuna pik ja näljane aasta alles ees seisavad. Ela või sure! See on vana lauliku vilets osa, kellele kord lubati vaba elu ase ja vaba ülespidamine anda. Mina aga, oma 74. aastaga oleks selle suure auu ja parema elupõlve jauks iiiga vana, ja oleks väga tänulik kui siinsamas sauna urtsikus palakese leiba saaksin. Ja kust seda leiba siin saaksin?

Veike pensioni raha¹⁾ lähab järjest eluhoone paranduseks ära, rääkimata toidust, riietest ja muust. Mina oleks väga tänulik kui auulik Maakonna valitsus omal nõul ja jõul laseks aasta jauks toidu vilja anda, ja kui see sugugi võimalik ei ole, siis laseks normi hinnaga kindlaste vilja anda ühe aasta jauks, mille ostu hinnaks kustkilt raha katsuks lainata.

Siin ligidal, Pirmaku talus on ühel Meeri-Vissi mõisa maade rentnikul Peeter Hanssonil valla arvel kroonule viia 14 puuta rügi, tema oleks valmis seda vilja osa minule andma normi hinnaga. Selle viljaga kisuks juba aasta uue lõikuse poole läbi.

Palun väga andlikult, et nimetud Peeter Hansonile saaks lubatud seda maksu vilja minule anda, kas Maakonna kulul ehk ostu teel normi hinnaga, mille hinna tasumine minule küll väga suuri raskusi teeks.

Palun olge helled ja armulised!

Jään nüüd auuliku Maakonna Valitsuse armulikku otsust ootama. Meeri valla valitsuse ehk Elva posti kontori kaudu. Stempelmargi raha minul praegu ei ole — palun vabandada!! —

Väga andlik paluja, vana Eesti kirjanik

Ado Reinwald.

Elvas 12 Januar 1921.

Lisa. Palun ruttemalt heldet otsust minu kätte saata, muidu peab Peeter Hanson selle vilja ära viima ja minul ei ole siis enam võimalik terakest vilja kustkilt saada. Leiva ootaja, minu adres: Elva posti kontori. A. R.

III.

Auustatud

Tartu Maakonna Valitsusele,

Valitsuse pea Priimägi Härrale.

Eesti vana kirjaniku Ado Reinwaldi andlik palve.

Praegusel kallil ja kitsal ajal on kõik minu pealis ja alus riided nõnda puruks lagunened, et kodus elada ega välja minna enam ei saa. Ei ole enam alus ega pealis riideid, ei kuube ega kasukat, ei tekki ega voodi lina, kõik on minu 74. elu aastal lagunud räbalad! Sellesama häda sees kannatavad ka minu vana abikaasa ja kasu laps Heinrich Mälk, minu tütre poeg, kelle ema Tartu kliinikus oskamata tohtri lõikusel sügise surma sai ja neli vaest last maha jättis, mille üks laps Heinrich sünnimisest saadik minu kasu lapseks jäi.

1) Sai Haridusministeeriumi kaudu 5000 mk. kuus.

Mina olen selles riide hädas siit ja sealt abi otsinud, aga seda ei ole mina kustkilt leidnud. Kustkilt osta ei saa ega jõua. Veike pensioni raha ei ulata toiduks ega lagunud hoonete parandamiseks — riiete ostmiseks ei jää kopikut järele.

Pööran nüüd Teie kui kõrge auulise valitsuse esimehe poole: Halastage vaese lauliku ja tema õnnetuma perekonna peale!

Laske meile kas Maakonna ladust ehk punase risti Ameerika osakonnast anda igale üks ülikond pealis ja alus riideid, linast riidet, voodi linad, tekid, saapa nad jne. anda, nõnda et vähegi korralikult elada võiksime ja katkistes närudes enam ei vaevle.

Siin Meeri vallas kirjutadi juba mineval aastal meie nimed Ameerika kingituste saajate sekka ülesse, aga kõik lubatud kingitused jäid kadunuks ja meil kestab vana häda edasi.

Palun väga, olge helde ja armuline, halastage vana vaese lauliku peale ja laske minule ja perekonnale tarvillised riided jne. pakki panna et võiksin sealt kindlasti kätte saada. Palun mulle selle üle laske kirjalikult teada anda, minu adres: Elva posti kontori.

Palun andeks et julgen Teid kõrge auulist Härrat selles asjas tülitada — Häda ajas härja kaevu! —

Auustades

Vana Eesti kirjanik

Elvas, 23 Januar 1921.

Ado Reinwald.

(P. P. Vastuse kirja jauks panen postmargid ligi 1).

A. R.

IV.

Auustatud

Tartu Maakonna Valitsusele.

Eesti vana kirjaniku Ado Reinwaldi väga alandlik palve.

Maakonna valitsus oli nii armuline ja andis minule talvel Elva ladust häda kustutuseks leiva vilja, mille eest mina südamest tänulik olen. Kokku hoides saan mina nüüd leivaga mõne aja läbi, aga kesva jahu ei ole ammugi enam peutäit olemas, millest võiksin putru ja suppi keeta; pean kuiva leiba närima.

Ei ole raha osta ja siin ümbruses ei ole ka kellegil kesvi müia.

Palun väga alandlikult et auustatud Maakonna valitsus minule lubaks anda Elva ladust 5 puuta kesvi, et korralikult võiksin jälle edasi elada.

Jään valitsuse helduse peale ootama, Elva posti kontori kaudu.

Auupaklikult vana Eesti kirjanik

Ado Reinwald.

Elvas, 2 Aprill 1921.

H. Schmidt.

1) Lisatud 2-margaline postmark.

Astuge Eesti Kirjanduse Seltsi liikmeks.

- M. Cervantes: **Don Quijote**. Tõlkinud G. Peet. 86 pildiga. 258 lhk. Hind 250 m., kalingorkõites 410 m.
- Jules Verne: **80-ne päevaga ümber maailma**. Tõlkinud O. Treu. 54 pildiga. 272 lhk. Hind 220 m., kalingorkõites 380 m.
- E. T. A. Hoffmann: **Aamissepa-meister Martin ja tema sellid**. Tõlkinud Ants Oras. 64 lhk. Hind 50 m., kalingorkõites 210 m.
- W. Bonsels: **Mesilane Maaaja**. Tõlkinud Richard Roht. 17 E. Järv'e illustratsiooni. 160 lhk. Hind 120 m., ilukõites 170 m.
- Z. Topelius: **Velskeri jutustused, I lugu: Kuninga sõrmus**. Tõlkinud E. Raudsepp. 13 pildiga. 122 lhk. Hind 90 m.
- " " **Velskeri jutustused, II lugu: Mõök ja ader, ja III lugu: Tuli ja vesi**. Tõlkinud S. Holberg. 216 lhk. 21 pildiga. Hind 200 m.
- " " **I, II ja III lugu koos kalingorkõites 450 m.**
- Suonio (J. Krohn): **Kuu jutustused**. Tõlk. Julie Rõks. 12 Nat. Mey illustratsiooni. 56 lhk. H. 40 m., ilukõites 190 m., kalingork. 210 m.

D. Lastekirjastik.

- D. N. Mamin-Sibirjak. **Kasupoeg**. Tõlkinud N. K. Illustreerinud R. Kivit. Kuus juttu lastele ja noorsoole 28 pildiga, neist 6 mitmevärvilist. 100 lhk. Hind 180 m., ilukõites 230 m.
- " " " **Kangekaelne sikk**. Tõlkinud N. K. Illustreerinud R. Kivit. Viis juttu lastele ja noorsoole 25 pildiga, neist 5 mitmevärvilist. 84 lhk. Hind 150 m., ilukõites 200 m.

E. Öpperaamatud.

- Hans Kruus: **Eesti ajaloo lugemik I**. 232 lhk. Hind 200 m., kalingorkõites 360 m.
- J. Jõgever: **Eesti muinasjutud koolidele**. 296 lhk. Hind 200 m., kalingorkõites 360 m.
- L. Kettunen: **Lauseliikmed eesti keeles**. 112 lhk. Hind 125 m., kalingorkõites 285 m.

F. Sõnastikud.

- Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat**. I köide A-M, II parandatud ja täiendatud trükk. 590 lhk. Hind 400 m., nahkkõites 560 m.
- Dr. F. J. Wiedemann: **Eesti-Saksa sõnaraamat**. Kolmas muutmatu trükk. 908 lhk. Hind nahkkõites 1600 m.
- Matemaatika-sõnastik**. Kolmas täiendatud ja parandatud trükk. 68 lhk. Hind 50 m., kalingorkõites 210 m.
- Rud. Wallner: **Arstirohtude ladina-eestikeelne sõnastik**. 48 lhk. Hind 35 m., kalingorkõites 195 m.

G. Mitmesugused.

- Eesti — maa — rahvas — kultuur**. 105 iseseisvat artiklit 88 autorilt. 446 illustratsiooniga. 1276 lhk. suures kaustas. Hind nahkkõites 2500 m. (Pealaos).
- J. Soots: **Eesti vabadussõda 1918—1920**. 22 kolmevärvilise kaardiga, 44 lhk. suures kaustas. Hind 90 m. (Pealaos.)
- Tartumaa**, I osa maakondi kirjeldavast koguteosest „EESTI“. Maade-teadusline, majandusline ja ajalooline kirjeldus. 231 pildi ja 19 kaardiga, 756 lhk. Hind 750 m., nahkkõites 1000 m.

EKS liikmemaks 100 m. aastas, eluaegne 2000 m. ühekordselt.

- Palamuse kihelkond.** Maadeteadusline, majandusline ja ajalooline kirjeldus. 6 illustratsiooniga. 32 lhk. Hind 25 m., kalingorkõites 185 m.
- Balthasar Russow: **Liivimaa kroonika.** Tõlkinud K. Leetberg. I anne: 112 lhk., hind 60 m.; II anne: 176 lhk., hind 110 m., mõlemad anded koos kalingorkõites 330 m.
- O Sild: **Eestlaste vabaduse järkjärguline kokkuvarisemine keskajal.** 56 lhk. Hind kalingorkõites 210 m.
- A. Jürgenstein: **Carl Robert Jakobsoni elu ja töö.** 9 illustatsiooniga, 116 lhk. Hind 130 m., kalingorkõites 290 m.
- Koidula ja AlMBERGI kirjavahetus.** Trükki toimetanud Aug. Anni. 122 lhk. Hind 125 m., kalingorkõites 285 m.
- A. Kruusberg: **Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi algpäevilt.** 2 pildiga. 64 lhk. Hind 65 m., kalingorkõites 225 m.
- V. Ridala: **Ernst Enno.** Essee. Autori pildiga. 26 lhk. Hind 40 m.
- A. Saareste: **Eesti, eestlased ja eesti keel.** 1 kaardiga, 28 lhk. H. 30 m.
- Eesti rahvalaulud I.** Dr. Jakob Hurda ja teiste kogudest. 12 kaardi ning 10 eessõna ja artikliga. 562 lhk. suures kaustas. Hind 650 m., nahkkõites 825 m.
- K. Krohn: **Soome-Eesti vanast rahvalaulust.** 88 lhk. Hind 60 m., kalingorkõites 220 m.
- K. E. Sööt: **Rahva lauluvara.** Kogu üldiselt lauldavaid laule. 192 lhk. Hind 120 m., kalingorkõites 170 m.
- Joh. Aavik: **Puudused uuemas eesti luules.** 172 lhk. Hind 75 m., kalingorkõites 235 m.
- „ „ **Üleskutse ja juhatus** Eesti rahvakeele sõnade korjamiseks. 20 lhk. Hind 15 m.
- A. Anni: **Meie kirjanduskultuurist ja kirjastusoludest.** 32 lhk. H. 35 m.
- Th. Zielinski: **Vana-kreeka kirjandus I.** Iseseisvuse ajajärk. Tõlkinud Linda Metslang, eessõna kirjutanud Pärtel Bauman. 29 pildiga, 212 lhk. Hind 300 m., kalingorkõites 460 m.
- K. Ramul: **Ihu ja hing.** Psühholoogilised loengud. 64 lhk. Hind 50 m., kalingorkõites 210 m.
- ules Payot: **Tahte kasvatamine.** Tõlkinud Alfred Koort. 220 lhk. Hind 240 m., kalingorkõites 400 m.
- J Elis Strömngren: **Astronoomilised miniatüürid.** Tõlkinud G. Peet 13 illustatsiooniga. 72 lhk. Hind 90 m., kalingorkõites 250 m.
- Kuukirja „Eesti Kirjanduse“ senistest aastakäikudest on veel tagavaral: XIII (1918/19), XIV (1920), XV (1921), XVI (1922), XVII (1923) ja XVIII (1924) à 360 m. aastakäik, nahkkõites 520 m., ning XIX (1925) aastakäik 500 m., nahkkõites 660 m. Tellimishind 1926. aastal on 400 m. Üksikud numbrid 1906. aastast peale à 40 m.
- Eesti Kirjanduse Seltsi aastaraamatud: I—IV, VI, VII, IX ja X à 50 m.

Praegu trükis:

Juhani Aho: Panu.	Eesti rahvaviisid.
Shakespeare: Kuningas Lear.	Kodumaa õistaimed.
H. Kruus: Eesti Ajaloo lugemik II.	Eesti õigekeelsuse - sõnaraamat
M. J. Eisen: Eesti vana usk.	II pool.
„Võrumaa“, II osa koguteos. „Eesti“.	Koidula kirjad omakseile.

Hinnaalandus Eesti Kirjanduse Seltsi liikmetele Seltsi kirjastusel ilmunud köitmata raamatute pealt 20%, köites raamatute pealt 15%, raamatukogudele, koolidele ja õpetajateie köitmata raamatute pealt 10%. Raha ettesaatjaille saadetakse raamatud postikuludeta kätte.